

UDK: 262.3(497.5 – Senj) »1891/1913«
282(497.5 – Senj)
Izvorni znanstveni rad
Priljeno: 5. XII. 1996.

Problem odvajanja riječke župe od Senjsko-modruške biskupije (1891.–1913.)

ZORAN GRIJAK

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Autor je u radu, utemeljenom napose na arhivskoj građi, istražio otpor hrvatskog episkopata, političara i hrvatske javnosti mađarskim pokušajima odcjepljenja riječke župe od Senjsko-modruške biskupije u razdoblju od 1891. do 1913. godinc. Ustanovio je da se pokušaji crkvenog odvajanja Rijeke od Senjsko-modruške biskupije javljaju nakon krivotvorenja odrednica koje su se odnosile na Rijeku u Hrvatsko-ugarskoj nagodbi iz 1868. godine, koje je omogućilo Mađarima da faktično vladaju Rijekom sve do 1918. godine. U tom razdoblju mađarske vlasti sustavno su pokušavale osporiti hrvatsko prirodno i povijesno pravo na Rijeku, u cilju njezina potpunog državnopravnog povezivanja s Kraljevinom Ugarskom. Pokušaji odcjepljenja riječke župe, kojima je autor obratio pozornost, bili su jedna od najvažnijih sastavnica u tom procesu, koji je omeo učinkovit hrvatski otpor i prihvaćanje hrvatskih argumenata od strane Svete Stolice, a učinili ga bespredmetnim izbijanje I. svjetskog rata i susljedna propast Austro-Ugarske Monarhije.

Uvod

Problemu odvajanja riječke župe od Senjsko-modruške biskupije¹ hrvatska historiografija posvetila je veliku pozornost. Istražila je njegovu crkvenu i političku pretpovijest, kao i slijed događaja koji je doveo do uspostave Riječke biskupije 1925. godine, odnosno Riječko-senjske nadbiskupije 1969. godine. K tomu, riječko crkveno pitanje navelo je hrvatske historičare na istraživanje pripadnosti riječke župe tijekom srednjega i novoga vijeka, odnosno na istraživanje cjelokupne riječke crkvene povijesti – od antičkoga razdoblja do druge polovice XIX. stoljeća. Potaknut mađarskim crkvenim posezanjima za Rijekom, riječku crkvenu povijest prvi je prikazao Andrija Rački u kraćoj studiji, koja obuhvaća razdoblje do 1908. godine.² Jure Krišto donio je podatke o susljednim mađarskim posezanjima za riječkom župom, u razdoblju od 1909.

¹ Riječka župa uvrštena je u sastav Senjsko-modruške biskupije 1787. godine, nakon izdvajanja iz Pulske biskupije, kojoj je pripadala u srednjem i novom vijeku.

² Vidi: A. Rački, *Crkveno pitanje grada Rijeke*, u: *Katolički list, Zagreb* (dalje: *KL*), *LIX/1908.*, 15, 169.–171.; 16, 185.–187.; 17, 197.–199.; 18, 209.–211.

do 1913. godine.³ U članku koji se vremenski nastavlja na prikaz A. Račkoga Tatjana Blažeković istražila je prilike koje su prethodile osnutku Riječke biskupije 1925. godine, pa sve do početka II. svjetskog rata.⁴ Mile Bogović prikazao je crkvenu povijest Rijeke od antike i ranog srednjovjekovlja do 1969. godine, kada je Rijeka postala sjedište nadbiskupije i metropolije.⁵ U navedenim radovima o riječkoj crkvenoj povijesti nalazimo mnoga svjedočanstva o tomu da je problem odvajanja riječke župe od Senjsko-modruške biskupije imao državopravni, a ne crkvenopravni uzrok, jer se javio kao posljedica mađarskih i talijanskih teritorijalnih posezanja za Rijekom i njezinim okruženjem u razdoblju od Hrvatsko-ugarske nagodbe iz 1868. godine do pripojenja Rijeke Kraljevini Italiji 1924. godine. Međutim, u tim radovima uglavnom se govori o talijanskim posezanjima za riječkom župom, koja su imala za posljedicu osnutak Riječke biskupije u okviru Kraljevine Italije 1925. godine.⁶ Mađarska posezanja za riječkom župom, kojima korijene valja tražiti u kontroverzama o državopravnoj pripadnosti Rijeke nastalima zbog krivotvorenja člana 66. Hrvatsko-ugarske nagodbe, sklopljene 24. IX. 1868. godine⁷, a svrhu u olakšanju mađarskih planova o potpunom državopravnom povezivanju Rijeke s Ugarskom, hrvatska historiografija samo je zabilježila kao bezuspješni pokušaj otrgnuća riječke župe od Senjsko-modruške biskupije. Smatram da, unatoč tomu što su bila bezuspješna, mađarska posezanja za riječkom župom zaslužuju veću pozornost, jer pridonose boljem shvaćanju odnosa mađarskih vlasti prema Katoličkoj crkvi u Hrvatskoj i hrvatsko-ugarskih odnosa u izuzetno važnom

³ Vidi: Jure Krišto, *Prešućena povijest. Katolička crkva u hrvatskoj politici 1850.–1918.* (dalje: *Prešućena povijest*), Zagreb, 1994., 314.–315.

⁴ Vidi: Tatjana Blažeković, *Postanak riječke biskupije i njezino djelovanje do početka drugog svjetskog rata*, u: *Jadranski zbornik*, Rijeka – Pula, 1962., sv. V., 139.–152.

⁵ Vidi: Mile Bogović, *Fragmenti za povijest Riječke biskupije*, u: *Krbavska biskupija u srednjem vijeku. Zbornik radova znanstvenog simpozija u povodu 800. obljetnice Krbavske biskupije, održanom u Rijeci 23.–24. travnja 1986. godine* (uredio M. Bogović), dalje: (*Krbavska biskupija u srednjem vijeku*), Rijeka – Zagreb, 1988., 292.–299., Isti, *Rijeka kao crkveno središte*, u: *Zbornik Sveti Vid*, Rijeka, 1995., 93.–108.

⁶ Osnutak Riječke biskupije u okviru Kraljevine Italije proglasio je papa Pio XI. (1922.–1939.) bulom *Supremum pastorale munus* od 25. travnja 1925. godine. Teritorij Riječke biskupije nastao je odcjepljenjem dijelova Senjsko-modruške, Tršćanske i Ljubljanske biskupije. Vidi: T. Blažeković, *n. dj.*, 146.; M. Bogović, *Rijeka kao crkveno središte, n. dj.*, 96.

⁷ Pitanje o sudbini grada Rijeke u Hrvatsko-ugarskoj nagodbi ostalo je otvoreno. Sankcioniravši je 8. XI. 1868. godine austrijski car i ugarsko-hrvatski kralj Franjo Josip I. (1848.–1916.) pozvao je Hrvatski sabor i Ugarski parlament da u svezi s Rijekom postignu »prijateljski sporazum«. Tek naknadnom mađarskom intervencijom na original nagodbe nalijepljen je papir, tzv. riječka krpica, kao član 66., po kojem su tadašnji grad, luka i riječki kotar, kao zasebno tijelo (*corpus separatum*), pripali u nadležnost Ugarske, uz ograničenje da o riječkoj autonomiji trebaju raspraviti predstavnici grada Rijeke, Hrvatskog sabora i Ugarskog parlamenta. Zastupnici Hrvatskog sabora prihvatili su upravu ugarske vlade nad Rijekom, pod uvjetom da takvo stanje bude privremeno. Franjo Josip I. potvrdio je taj dogovor 28./29. srpnja 1870. godine, pa je tako stvoren »riječki provizorij«, koji je trajao sve do propasti Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine. Vidi: Ferdo Šišić, *Rijeka i riječko pitanje*, Gorica, 1912., 26.–37.

razdoblju hrvatske povijesti od 1868. do 1918. godine, kao i unutarhrvatskih političkih podjela u svezi s različitim odnosom hrvatskih političkih stranaka prema austro-ugarskim državnim vlastima i Svetoj Stolicu. Otpor Katoličke crkve u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji mađarskim pokušajima otrgnuća riječke župe od Senjsko-modruške biskupije i Zagrebačke nadbiskupije također je činjenica na koju treba obratiti pozornost, jer svjedoči o izuzetno velikim zaslugama hrvatskog episkopata za obranu hrvatskih vjerskih i nacionalnih interesa u navedenom razdoblju, koje je hrvatska historiografija, izuzimajući zasluge bosansko-srijemskog biskupa Josipa Jurja Strossmayera (1815.–1905.) najčešće prešućivala. U ovom prilogu namjera mi je, uglavnom na temelju dostupne arhivske građe, upozoriti na otpor hrvatskog episkopata, političara i hrvatske javnosti mađarskim pokušajima odcjepljenja riječke župe od Senjsko-modruške biskupije u razdoblju od 1891. do 1913. godine. Susljedni talijanski pokušaji, u razdoblju od 1919. do 1925. godine, u hrvatskoj historiografiji već su prilično istraženi, pa se stoga ovdje na njih neću osvrnuti. Zadaću svoga rada nalazim ponajprije u približavanju razine istraženosti mađarskih posezanja za riječkom župom u hrvatskoj historiografiji već postignutoj razini istraženosti talijanskih crkvenih posezanja za Rijekom.

I. Otpor biskupa Posilovića mađarskom pokušaju odcjepljenja riječke župe 1891. godine

Mađarske vlasti pokušavale su, odcjepljenjem riječke župe i njezinim povezivanjem s nekom od mađarskih biskupija, olakšati ostvarenje svojih planova o potpunom državopravnom podvrgavanju Rijeke Ugarskoj. Prvo svjedočanstvo o tomu nalazimo u pismu senjsko-modruškoga biskupa Jurja Posilovića⁸ kanoniku Kaptola sv. Jeronima u Rimu Ivanu Črnčiću⁹ od 4. prosinca 1891. godine.¹⁰ J. Posilović upozorava I. Črnčića na povezanost političkih posezanja mađarskih vlasti za Rijekom s njihovim susljednim pokušajem da u riječkoj župi

⁸ Juraj Posilović (1834.–1914.) za svećenika je zaređen 1858. godine. Doktorirao je teologiju u Beču 1861. godine, od kada djeluje u Zagrebu kao urednik *Katoličkog lista*, te profesor biblijskih disciplina i crkvenog prava. Godine 1874. izabran je za redovnoga profesora i dekana Bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Godine 1876. postao je biskup senjsko-modruški, a godine 1894. zagrebački nadbiskup. Vidi: *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925.–1925.* (dalje: *Znameniti i zaslužni Hrvati*), Zagreb, 1925., 218.; Dominik Premuš, *Govor u spomen Preuzv. gospodina dra. Jurja Posilovića*, *KL*, LXV/1914., 65, 221.–224.

⁹ Ivan Črnčić (1831.–1897.) godine 1861. imenovan je za nasljednika Franje Račkoga u Kaptolu sv. Jeronima u Rimu, gdje je ostao sve do smrti. Sam ili u suradnji s Franjom Račkim i Vatroslavom Jagićem napisao je više studija posvećenih hrvatskoj glagoljaškoj baštini i povijesti Kaptola i gostinca sv. Jeronima u Rimu. Među njegovim radovima napose valja izdvojiti crkveno-povijesne rasprave *Slovinski sv. Jerolim a Rieka* (1867.) i *Hrvatski pisani zakoni* (1890.). Vidi: *Znameniti i zaslužni Hrvati*, 51. i nekrolog u: *KL*, XLVIII/1897., 2, 15.

¹⁰ J. Posilović – I. Črnčiću, *Senj*, 4. XII. 1891., *Ostavština I. Črnčića*, *Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu* (dalje: *AHAZU*), XV – 5/a IX 9.

ukinu hrvatski jezik u bogoslužju i nastojanjem za odcjepljenjem riječke župe od Senjsko-modruške biskupije: »Započeli su (Mađari, op. Z. G.) raditi, da iz crkve izbace hrvatski jezik, i Rieku da pripoje ka kojoj magjarskoj diecezi. (...) Rieka politički, da je od Hrvatske faktično odkinuta: za što da je ne odkinu od hrvatske dieceze?«¹¹ Iskazujući odlučnost u obrani hrvatskih vjerskih i nacionalnih interesa, biskup Posilović upozorava na veliku ozbiljnost situacije, uzrokovanu slabošću hrvatskih nagodbenih političkih pozicija i nesigurnim položajem u kojem se, u odnosu prema talijanskoj i dijelu europskih vlada, našla Sveta Stolica nakon propasti papinske države 1870. godine. Unatoč malodušnosti glede mogućnosti učinkovite hrvatske oporbe mađarskim poseznjima, očituje odlučnost u obrani hrvatskih crkvenih i nacionalnih interesa.¹² Glavni mađarski argument za odcjepljenje riječke župe bio je da je ona 1787. godine bila samo privremeno i »ad personam« podvrgnuta senjsko-modruškom biskupu.¹³ Kako bi osporio taj argument i došao do važnih podataka o uporabi glagoljice na području svoje biskupije, biskup Posilović moli Črnčića da mu pošalje relacije (relationes super statu) njegovih prethodnika, ako su ih oni redovito slali u Rim.¹⁴ Nisam uspio pronaći Črnčićev odgovor na upit J. Posilovića iz kojega bi se vidjelo sadržavaju li tražena izvješća senjsko-modruških biskupa Svetoj Stolici, o stanju na području njihove biskupije, potrebne informacije. Odgovor dakle valja potražiti u samim relacijama senjsko-modruških biskupa za razdoblje od 1787. do 1876. godine. No, u njima također ne nalazimo podatke o načinu utjelovljenja riječke župe Senjsko-modruškoj biskupiji, za koje se interesirao biskup Posilović.¹⁵ Ocjenjujući historiografsku vrijednost pisma biskupa J. Posilovića od 4. XII. 1891. godine, upućenog kanoniku svetojeronimskog zavoda u Rimu I. Črnčiću, možemo zaključiti da je ono nedostavno za cjelovito osvjetljavanje mađarskog pokušaja odcjepljenja riječke župe 1891. godine, ali je unatoč tomu izuzetno važno kao rijedak hrvatski izvor koji svje-

¹¹ Isto.

¹² Isto.

¹³ Nedokazana tvrdnja da je riječka župa bila samo privremeno i »ad personam« podvrgnuta senjsko-modruškom biskupu i danas je prisutna u talijanskoj historiografiji. Vidi: Guglielmo Salotti, *Il problema della Diocesi di Fiume dai primi del '900 all'annessione all'Italia*, u: *Giornata di studio sugli aspetti di vita cattolica nella storia di Fiume*, Roma, 26 gennaio 1985, *In occasione del LX anniversario dell'erezione della Diocesi di Fiume (1925–1985)*, Biblioteca di Storia Patria, Roma, 1988., 74.

¹⁴ J. Posilović interesirao se za relacije jedanaestorice svojih prethodnika, senjsko-modruških biskupa, koje poimenice navodi: Benedictusa Bedekovića (1704.–1708.), Adamusa Ratkaya (1712.–1717.), Nicolausa Pohmajeviča (1718.–1730.), Ioannesa Antoniusa de Benzonijsa (1730.–1745.), Georgiusa Wolfgangusa Chiolicha (1746.–1764), Piusa Manzadora (1764.–1773.), Ioannesa Bapt. Caballinia (1773.–1782.), Aldragusa Antoniusa de Piccardia (1785.–1788.), Ioannesa Bapt. Jcsicha (1788.–1833.), Emericusa Osegovića de Barlabassevecza (1834.–1869.) i Vjenceslava Soića (1869.–1875.).

¹⁵ O nepostojanju bilo kakvih relevantnih podataka o načinu na koji je riječka župa utjelovljena Senjsko-modruškoj biskupiji, u izvješćima senjsko-modruških biskupa Svetoj Stolici, obavijestio me je M. Bogović, profesor crkvene povijesti na Visokoj bogoslovskoj školi u Rijeci i generalni vikar Riječko-senjske nadbiskupije, na čemu mu ovom prilikom zahvaljujem.

doći o tom, prema mojim saznanjima prvom mađarskom posezanju za riječkom župom i, s tim u svezi, o velikoj zauzetosti biskupa J. Posilovića za hrvatske vjerske i nacionalne interese.

II. *Otpor hrvatskog episkopata mađarskom pokušaju odcjepljenja riječke župe od senjsko-modruške biskupije 1908./1909. godine*

Mađarski pokušaj otrgnuća riječke župe od Senjsko-modruške biskupije iz 1909. godine naišao je na znatno širu hrvatsku oporbu nego raniji pokušaj iz 1891. godine, kojemu je otpor pružio senjsko-modruški biskup J. Posilović, sufragan zagrebačkog nadbiskupa, metropolita hrvatsko-slavonske crkvene pokrajine¹⁶, premda je ona još uvijek bila ograničena na crkvene krugove. Uzrok tomu ne treba tražiti u činjenici da 1903. godine u hrvatski politički život ulazi tzv. politika »novoga kursa«¹⁷, koja je bila naglašeno protukatolička, a u političkom je smislu, objedinjavanjem čimbenika koji su se do tada odnosili antagonistički: Hrvata, Srba i Talijana, te usklađivanjem odnosa s Mađarima kao protivnicima Beča, označila nagli zaokret.¹⁸ Naime, ni one stranke koje su se suprotstavljale politici oslanjanja Hrvata na Mađare, koja je svoju potvrdu našla u tzv. Riječkoj rezoluciji iz 1905. godine¹⁹, nisu pružile značajniji otpor mađarskim posezanjima za riječkom župom, premda su se kasnije, kada je riječko crkveno pitanje počelo potresati hrvatski politički život, trudile dokazati suprotno. Tvrdnju da su se prvi, još 1909. godine, suprotstavili mađarskom posezanju za riječkom župom posebice su nastojali dokazati »frankovci«, pristaše Čiste stranke prava Josipa Franka (1844.–1911.), koji su kasnije zaista, udruženi s grupom oko katoličkog dnevnika *Hrvatstvo* u Kršćansko-socijalnu stranku prava²⁰, bili glavni oponenti mađarskim posezanjima.²¹ Budući da nedostaju

¹⁶ Zagrebačku biskupiju uzdignuo je na čast nadbiskupije i hrvatsko-slavonske metropolije papa Pio IX. (1846.–1878.) bulom *Ubi primum placuit* od 11. XII. 1852. godine. Pripale su joj biskupije Bosansko-srijemska (Đakovačka), Senjsko-modruška i grkokatolička Križevačka biskupija. Vidi Ferdo Šišić, *Kako je postala zagrebačka nadbiskupija* (11. dec. 1852.), *Starine, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti*, Zagreb, 1939.

¹⁷ O politici »novog kursa« vidi opširnije: René Lovrenčić, *Geneza politike »novog kursa«*, Zagreb, 1972.

¹⁸ Vidi: J. Krišto, *Prešućena povijest*, 205.–211.

¹⁹ Riječku rezoluciju potpisali su 3. X. 1905. godine predstavnici svih hrvatskih političkih stranaka i grupa, osim Čiste stranke prava, mađaronske Narodne stranke i dalmatinskih i istarskih zastupnika u bečkom Carevinskom vijeću. Naknadno, u prosincu 1905. godine, potpisali su je i mnogi političari iz Dalmacije – Juraj Biankini i dr. O njezinom nastanku vidi: Ante Trumbić, *Riječka rezolucija. O tridesetogodišnjici njena opstanka 1905. – 3. X. – 1935. Iz mojih političkih uspomena, Obzor spomen knjiga 1860.–1935.*, Zagreb, 1936., 28.–40.; Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske I.*, Zagreb, 1990., 269.–275.

²⁰ Vidi bilj. 52.

²¹ Vidi: *K svojedobnoj akciji dra Franka u pitanju odcijepljenja, Hrvatsko pravo. Glasilo stranke prava*, 4675 (230), (24. VI. 1911.), 2.

drugi relevantni izvori koji bi posvjedočili tu ranu zauzetost Uiste stranke prava za riječko crkveno pitanje, možemo zaključiti da hrvatske političke stranke 1909. godine nisu pokazale interes za riječko crkveno pitanje, čemu uzrok valja tražiti u činjenici da su one tada još neopravdano zanemarivale taj problem, ne uočavajući dovoljno njegovu političku osnovu.

Mađarski pokušaj odcjepljenja riječke župe od Senjsko-modruške biskupije 1908./1909. godine dogodio se u razdoblju sedisvakancije Senjsko-modruške biskupije (1908.–1910), poslije smrti biskupa Antuna Maurovića (1895.–1908.). Zanemarujući crkveno-pravni princip *sede vacante nihil innovetur*, prema kojem se nikakve važnije promjene ne mogu provoditi u vrijeme vakancije biskupske stolice, Mađari su pokrenuli snažnu diplomatsku akciju za odcjepljenje riječke župe od Senjsko-modruške biskupije pri Svetoj Stolici, o kojoj su se vijesti nedugo zatim pojavile u mađarskom tisku. Hrvatsku javnost je o mađarskim posezanjima obavijestio *Katolički list* 26. ožujka 1908. godine. Premda ih je lakonski nazvao tek pobožnim željama (*pia desideria*), nije uspio prikriti ozbiljnost situacije i zabrinutost hrvatskog episkopata. Naime, upozorio je na činjenicu da je mađarska diplomacija u Rimu već poduzela ozbiljne korake u cilju odcjepljenja riječke župe, kojima treba posvetiti najveću pozornost.²²

Uznemiren dugotrajnim prijetecim vijestima o mađarskim posezanjima za riječkom župom, apostolski protonotar, veliki prepošt i kapitularni vikar Kaptola modruškog ili krbavskog Mate Cvetko uputio je iz Novoga 15. siječnja 1909. godine pismo apostolskom nunciju u Beču Gennaru di Belmonteu, u kojem ga je zamolio za informaciju o osnovanosti tih vijesti. U odgovoru od 21. siječnja 1909. godine apostolski nuncij je obavijestio M. Cvetka da su vijesti o mađarskom pokušaju odcjepljenja riječke župe od Senjsko-modruške biskupije istinite. Njegovo pismo svjedoči o izuzetnoj ozbiljnosti situacije u svezi s riječkom župom, jer sadrži informacije o tomu da su Mađari na najvišoj diplomatskoj razini – u izravnim pregovorima između ugarskog ministra bogoštovlja Alberta Apponyja i državnog tajnika Svete Stolice kardinala Raphaela Merry del Vala – postavili zahtjev za odcjepljenjem riječke župe od Senjsko-modruške biskupije, s namjerom da postignu njezino uvrštenje u neku od mađarskih biskupija.²³ Valja naglasiti da ta mogućnost, bez obzira na veliku udaljenost i prostornu nepovezanost riječke župe s mađarskim biskupijama i ugarskom crkvenom pokrajinom, nije bila crkveno-pravno nemoguća. Prijetila je također opasnost od utemeljenja biskupije sa sjedištem u Rijeci, koja bi bila podvrgnuta ugarskom primasu.

²² *KL*, LIX/1908., 13, 151.

²³ Gennaro Granito Pignatelli di Belmonte – Mati Cvetku, Beč, 21. I. 1909., *Nad-biskupijski arhiv – Arhiv zagrebačkog kaptola u Zagrebu, Ostavština Jurja Posilovića 1894.–1914., Acta praesidialia (dalje: NA-AZK, OJP, AP), kut. 4., 10 Pr. 1913.* (Ovo pismo je, kao i svi dokumenti koji se odnose na mađarska posezanja za riječkom župom 1909. godine, uvršteno, uz susljedne dokumente iz 1911. i 1913. godine, u ostavštinu nadbiskupa Jurja Posilovića iz 1913. godine, u kutiji označenoj brojem 4. Dokumenti nisu posebno označeni, pa ću uz svaki navoditi signaturu koja je upisana na fasciklu u kojemu se nalaze: 10 Pr. 1913.) Vidi: *Prilog 1.*

S uznemirujućim vijestima, koje je dobio od apostolskog nuncija u Beču, M. Cvetko je upoznao zagrebačkog nadbiskupa J. Posilovića. Zamolio ga je da se kao hrvatsko-slavonski metropolit i bivši senjsko-modruški biskup hitno zauzme za riječku župu, odnosno da svojim utjecajem podupre nastojanje modruškoga vikarijata da se crkveno odcjepljenje Rijeke od hrvatske (Senjsko-modruške) biskupije onemogući. Upozorio je nadbiskupa da crkveno odcjepljenje Rijeke ne bi nanijelo veliku štetu samo vjernicima, zbog toga što je povezanost riječke župe sa Senjsko-modruškom biskupijom preostala kao posljednja veza grada Rijeke s Hrvatskom, nego bi nanijelo i težak udarac Katoličkoj crkvi u Hrvatskoj i Hrvatskom katoličkom pokretu (dalje: HKP)²⁴, jer bi se najveća krivnja za odcjepljenje riječke župe, a time i posvemašnje otrgnuće Rijeke od Hrvatske pripisala hrvatskom episkopatu.²⁵

Činjenicu da je problemu mađarskih posezanja za riječkom župom najprije posvetilo pozornost svećenstvo Senjsko-modruške biskupije, kojoj je riječka župa pripadala, uz navedeno pismo M. Cvetka, posvjedočuje okupljanje svećenika crkvenih kotara riječkoga i bakarskoga, koji su s korone, održane 10. veljače 1909. godine u Sv. Kuzmi kod Bakra, uputili predstavku nadbiskupu Posiloviću, u kojoj navode šest razloga crkveno-pravne i političke naravi protiv odcjepljenja riječke župe. Oni snažno svjedoče u prilog ostanka riječke župe u Senjsko-modruškoj biskupiji, pa ih stoga valja ukratko navesti: 1) prema načelima crkvenoga prava svaka je promjena nadarbine nepoželjna, te se dopušta jedino zbog vrlo važnih razloga, a ti su očevidna nužnost ili očevidna korist; 2) kod omeđivanja biskupija i crkvenih pokrajina uzimaju se u obzir političke i etnografske (nacionalne) prilike određenih krajeva, a glede Rijeke te prilike zahtijevaju ostanak u Senjsko-modruškoj biskupiji, jer je Rijeka neporecivo hrvatski grad i po povijesnom i po prirodnom pravu; 3) u slučaju odcjepljenja mnogo bi stradala crkvena i vjerska stvar. S jedne strane stradali bi riječki vjernici, zbog toga što bi iz tog hrvatskog grada bili prognani hrvatski svećenici i redovnici, a s druge strane bio bi teško narušen ugled Katoličke crkve u Hrvatskoj, zbog toga što bi Sveta Stolica, dopuštanjem odcjepljenja izašla u susret »ljudima koji preziru vjerske svetinje, a ponose se što su bezbošci«, odnosno liberalno orijentiranim riječkim zagovornicima ugarskog vrhovništva nad Rijekom, a odgovornost za to najprije bi pala na hrvatski episkopat; 4) razlozi za odcjepljenje riječke župe od Pulske biskupije i njezino pripojenje Senjsko-modruškoj biskupiji 1787. godine bili su temeljiti i snažni, a nove prilike nisu ih osporile. Sveta Stolica stoga ne smije popustiti neosnovanim poseza-

²⁴ HKP je po svojim nakanama i po svom početku bio duhovni pokret, koji se razvija početkom XX. stoljeća u oporbi prema liberalnoj (naprednjačkoj) ideologiji. Bio je usmjeren prema obnovi hrvatske mladeži i svjetovne inteligencije u duhu katoličkih načela. Glede početka HKP-a u hrvatskoj historiografiji postoje neslaganja. Jedni smatraju da je Prvi svehrvatski katolički kongres, održan u Zagrebu od 3. do 5. IX. 1900. godine, izvoriste HKP-a, dok drugi tvrde da početak pokreta predstavlja organiziranje studentske mladeži od strane krčkoga biskupa Antuna Mahnića, odnosno pokretanje filozofijsko-teolojske revije *Hrvatska straža* 1903. godine. Vidi: J. Krišto, *Prešućena povijest*, 9.–25.

²⁵ M. Cvetko – J. Posiloviću, *Novi*, 6. II. 1909., *NA*, *AZK*, *OJP*, *AP*, kut. 4. 10 Pr. 1913.

njima Mađara, kako glede Rijeke, tako i glede Međimurja²⁶; 5) prema točki 66. Hrvatsko-ugarske nagodbe riječko pitanje ulazi u red onih pitanja o kojima suglasnost moraju postići regnikolarne deputacije Hrvatskoga sabora i Ugarskog parlamenta, pa o riječkom crkvenom pitanju nikako ne može raspravljati samo Ugarski parlament. Suglasnost kraljevinskih odbora dvaju parlamenata glede Rijeke predviđena je i odredbama riječkog provizorija od 28./29. srpnja 1870. godine; 6) naponi pokretača i pristaša odcjepljenja riječke župe usmjereni su prema uništenju hrvatstva na Rijeci i svjedoče o kontinuitetu nagodbene protuhrvatske politike, koja je iz Rijeke protjerala županiju²⁷ i hrvatsku gimnaziju²⁸. Predstavku riječko-bakarskog svećenstva od 10. veljače 1909. godine potpisalo je 28 osoba, među kojima i autor prvog hrvatskog historiografskog priloga o riječkoj crkvenoj povijesti dr. Andrija Rački.²⁹

Istoga dana kada se na koroni u Sv. Kuzmi sastalo riječko-bakarsko svećenstvo, nadbiskupu Posiloviću obratio se pismom krčki biskup Antun Mahnić.³⁰ Ne dvojjeći u to da su nadbiskupu poznata mađarska nastojanja u svezi s

²⁶ Međimurje, koje su Mađari 1861. godine uspjeli ponovno oduzeti Hrvatskoj, u crkvenom pogledu ostalo je pod jurisdikcijom zagrebačkog nadbiskupa, unatoč stalnim naporima mađarskih vlasti da ga podvrgnu ugarskom primasu. Vrijedne podatke o mađarskim posezanjima za Međimurjem 1860.–1861. godine nalazimo u studiji F. Šišića, *Kako je Hrvatska izgubila Međimurje. Na osnovu arhivalnih podataka, Obzor spomen knjiga 1860.–1935.*, Zagreb, 1936. 94.–97.

²⁷ Rijeka je najprije bila u okviru Severinske županije, koju je uspostavila Marija Terezija (1740.–1780.) 9. VIII. 1776. godine, a ukinuo Josip II. (1780.–1790.) 20. VIII. 1786. godine. Nakon obnove ustavnog života u Monarhiji 1860. godine Rijeka postaje županijsko središte, no ingerencije Hrvatskog sabora i bana nad Rijekom bile su kratkotrajne – do Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. godine, premda je Hrvatski sabor, sve do propasti Monarhije, pozivao predstavnike grada Rijeke na svoja zasjedanja. O riječkoj županiji vidi: F. Šišić, *Rijeka i riječko pitanje*, Gorica, 1912., 8.–37. O inzistiranju zastupnika Hrvatskog sabora na dolasku predstavnika Rijeke na saborska zasjedanja svjedoče stenografski zapisnici svih nagodbenih saborskih zasjedanja, a napose onih prije I. svjetskog rata, kada se najsnažnije očitovala želja Mađara da potpuno zagospodare Rijekom. Usp: *Izjava dra Tome Kumičića što nema zastupnika grada Rijeke*, u: *Stenografski zapisnici sabora Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije* (dalje: *Stenografski zapisnici*) petogodišta 1910.–1915. (*Zapisnik prve svećane sjednice sabora (...) držane 22. XI. 1910.*), Zagreb, 1911., 1.; *Upit Stjepana Radića o zastupanju grada Rijeke*, u: *Stenografski zapisnici petogodišta 1913.–1918.* (*Zapisnik prve saborske sjednice držane 27. XII. 1913.*), Zagreb, 1914., 7. O intenziviranju mađarskih posezanja za Hrvatskim primorjem uoči I. svjetskog rata vidi: J. Krišto, *Prešućena povijest*, 329.

²⁸ Riječka hrvatska gimnazija morala se 1896. godine preseliti iz Rijeke na Sušak, te zapadno od Rječine više nije bilo hrvatskih prosvjetnih ustanova. Vidi: Andrija Rački, *Povijest grada Sušaka*, Sušak, 1929., 157.

²⁹ *Predstavka svećenstva crkvenih kotara riječkoga i bakarskoga sabranoga u sv. Kuzmi dne 10. veljače 1909. na Njegovu Preuzvišenost nadbiskupa i metropolitu Dra Jurja Posilovića u predmetu odcjepljenja Rijeke od biskupije Senjsko-modruške, NA-AZK, OJP, AP, kut. 4., 10 Pr. 1913.* Predstavka je objavljena i u *Katoličkom listu* od 18. veljače 1909. godine. Usp. *KL, LX/1909.*, 7, 73.–75.

³⁰ Antun Mahnić (1850.–1920.) za svećenika je zaređen 1874. godine. Nakon obrane doktorata iz teologije u Beču bio je prefekt i ravnatelj dačkog sjemeništa, a od godine 1880. profesor teologije u Gorici. Od 1880. do 1896. godine izdaje časopis *Rimski*

riječkom župom, obavijestio ga je da se odazvao želji nekih hrvatskih rodoljuba da hrvatski episkopat s tim u svezi uputi Svetom Ocu jednu predstavku. Naime, sastavio je nacrt interpelacije u kojoj je »(...) razjasnio zamašnost ovoga pitanja, te ga (papu Pija X., op. Z. G.) zamolio, da ne bi Sv. Stolica privoljela na taj (...) atentat mađarske vlade na hrvatstvo.«³¹ Nacrt svoje predstavke biskup Mahnić je tiskao u svojoj tiskari *Kurykta* na Krku sutradan 11. veljače 1909. godine.³² U spomenutom pismu upućenom nadbiskupu Posiloviću³³ A. Mahnić je izrazio namjeru da predstavku, nakon Posilovićeva odobrenja i prihvaćanja njegovih mogućih primjedbi, te pristizanja suglasnosti od svih hrvatskih biskupa, u ime hrvatskog episkopata pošalje papi Piju X. (1903.–1914.), preko apostolskog nuncija u Beču, kojega je već o tomu obavijestio.³⁴ Nacrt Mahnićeve predstavke od 11. veljače 1909. godine nalazi se u Nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu. Činjenica da je kao mjesto gdje je predstavka tiskana naveden Zagreb, a ne Krk, sjedište Krčke biskupije, posvjedočuje Mahnićevu namjeru da predstavku uputi u ime hrvatskog episkopata.³⁵ U njoj je izražena velika uznemirenost hrvatskog episkopata zbog vijesti o odcjepljenju riječke župe. Uz očitovanje uvjerenja da će »pokvareni ljudi vesele duše ugrabiti ovu priliku da neprijateljskom prosudbom i novim optužbama napadnu Svetu Stolicu«³⁶, izražena

katolik. Godine 1896. postao je krčki biskup. Bio je idejni začetnik Hrvatskog katoličkog pokreta. Godine 1900. osnovao je u Krku tiskaru *Kurykta* u kojoj je 1903. godine pokrenuo tiskanje revije *Hrvatska straža*, s namjerom da pomoću filozofije i apologetike preporodi hrvatsku mladež. Na njegov poticaj hrvatska sveučilišna mladež osnovala je katolička akademska društva u Zagrebu, Beču, Grazu, Innsbrucku i Pešti i počela izdavati više glasila (*Krijes, Luč, Riječke novine* i dr.). U cilju održanja hrvatskog privilegija na uporabu staroslavenskog jezika (glagoljice) u hrvatskim župama, u kojima se uspela održati, na Krku je u studenom 1902. godine osnovao Staroslavensku akademiju. Bio je osnivač ili poticatelj osnivanja mnogih svećeničkih i laičkih katoličkih društava (Hrvatskog katoličkog narodnog saveza, Pijevog društva za promicanje katoličke štampe i dr.). Vidi: *Znameniti i zaslužni Hrvati*, 169., *Dr. Antun Mahnić (Nekrolog)*, *KL, LXXI/1920.*, 50 (16. XII. 1920.) 389.–392. Vidi opširnije o Mahnićevom djelovanju: Antun Bozanić, *Biskup Mahnić: pastir i javni djelatnik u Hrvata*, Zagreb, 1991.

³¹ A. Mahnić – J. Posiloviću, Krk, 10. II. 1909., NA-AZK, OJP, AP, kut 4., 10 Pr. 1913.

³² Potvrdu o tomu da je u tiskari *Kurykta* u Krku 11. veljače 1909. godine tiskana Mahnićeva predstavka, na latinskom jeziku, protiv otrgnuća Rijeke od Senjsko-modruške biskupije, našao sam u radu Mate Polonija, *Štamparija »Kurykta« u Krku, Jadranski zbornik, Rijeka – Pula, 1962., sv. V. 116.–139.* Taj podatak ranije mi nije bio poznat, a prikazuje u donekle drugačijem svjetlu i upotpunjava spoznaje o nastanku interpelacije od 11. veljače 1909. godine, koje sam iznio u prilogu *Odnos Hrvata prema problemu odvajanja riječke župe od Senjsko-modruške biskupije (1891.–1925.)*, koji će biti objavljen u zborniku radova sa znanstvenoga skupa o Bernardinu Nikoli Škrivaniću (1855.–1932.), održanog u Rijeci od 7. do 9. lipnja 1996. godine pod naslovom »Bernardin Nikola Škrivanić i njegovo vrijeme«.

³³ A. Mahnić – J. Posiloviću, Krk, 10. II. 1909., NA-AZK, OJP, AP, kut. 4., 10 Pr. 1909.

³⁴ Isto.

³⁵ *Predstavka biskupa Antuna Mahnića (hrvatskog episkopata) papi Piju X., Zagreb, 11. II. 1909., NA-AZK, OJP, AP, kut. 4., 10 Pr. 1913., Vidi: Prilog 2.*

³⁶ Postojale su dvije ranije optužbe koje su hrvatski liberali (naprednjaci) upućivali Svetoj Stolici, s namjerom da umanje utjecaj Katoličke crkve u hrvatskom društvu. Prva

je bojazan da Katolička crkva i ugled Svete Stolice u hrvatskom narodu ne pretrpe štetu.³⁷ Sveta Stolica, kojoj je mađarska diplomacija tendenciozno interpretirala svoje zahtjeve za riječkom župom, upozorena je na njihovu skrivenu političku narav – pokušaj da se otrgnućem riječke župe od hrvatske (Senjsko-modruške) biskupije Rijeka učini sastavnim dijelom Kraljevine Ugarske.³⁸ Glede državnopravne pripadnosti Rijeke istaknuto je da o njezinoj pripadnosti Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji svjedoče povijest i međunarodna prava, unatoč tomu što su je Mađari zauzeli, vođeni mišlju da ondje Kraljevina Ugarska dobije luku. Upozorava se i na moguće opasne posljedice odcjepljenja riječke župe za ugled Svete Stolice u hrvatskom narodu, koji bi otrgnuće riječke župe od Senjsko-modruške biskupije, s obzirom na provizorni državnopravni položaj u kojem Rijeka već desetljećima jest, mogao shvatiti kao ustupanje hrvatskog teritorija Mađarima.³⁹ U predstavi su istaknute i negativne posljedice mogućeg odcjepljenja riječke župe na odnose između Austrije i Ugarske, te Austrije i Svete Stolice, s obzirom na otpor austrijskih kršćanskih socijala⁴⁰ i njima sklonih dvorskih krugova, okupljenih oko prijestolonasljednika nadvojvode Franje Ferdinanda (1863.–1914.) i nadvojvode Leopolda Salvatora (1863.–1931.), osnaživanju mađarskih političkih pozicija.⁴¹ Sveta Stolica je upozorena da navedeni dvorski krugovi i austrijski kršćanski soci-

se odnosila na tzv. svetojeronimsku aferu, koja je izbila nakon što je papa Lav XIII. (1878.–1903.), pod snažnim pritiskom austro-ugarske i talijanske diplomacije, koje su promicale neistinitu tvrdnju crnogorske diplomacije o tomu da su katolici Barske nadbiskupije Srbi, odustao od od hrvatskog imena – *Collegium Hieronymianum pro Croatica gente* – koje je breveom *Slavorum gentem* od 1. VIII. 1901. godine dao u svećenički zavod preustrojenom svetojeronimskom kolegiju i odlučio se za povrat staroga imena – *Collegium Hieronymianum Illyricorum*. Vijest o tomu stigla je u Zagreb prekasno, tako da je 14. VIII. 1901. breve *Slavorum gentem* objavljen u *Katoličkom listu*. Vidi: *KL, LII/1901., 33, 377.–379.* Luka Jelić, *Hrvatski zavod u Rimu, Vjestnik Kr. Hrv.-Slav.-Dalm. zemaljskog arkiva, god. IV., sv. I.* Zagreb, 1902. Povod drugoj optužbi bio je dekret Kongregacije obreda od 18. XII. 1906. godine, koji je suzio prava na uporabu glagoljice zajamčena dekretom od 5. VIII. 1898. godine i ujedno ostao na stajalištu dekreta iz 1898. godine, da je glagoljica povlastica pojedinih hrvatskih župa, a ne hrvatskog naroda. O tomu vidi opširnije: Vjekoslav Štefanić, *Staroslavenska akademija u Krku (1902.–1927.)*, *Croatia sacra. Arkiv za crkvenu poviest Hrvata*, Zagreb, 1944., br. 22.–23., 3.–57.

³⁷ Predstavka biskupa Antuna Mahnića (hrvatskog episkopata) papi Piju X., Zagreb, 11. II. 1909., *NA-AZK, OJP, AP, 10 Pr. 1913.*, Vidi: Prilog 2.

³⁸ Isto.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Austrijski kršćanski socijali bili su lojalna, dinastiji odana stranka, ali i mnogo više od toga. Stvaranjem cehovskih organizacija za obrtnike i radničkih organizacija razvili su široku aktivnost na socijalnom području. Njihovom usponu uvelike je pridonijela popularnost njihova prvaka dr. Karla Luegera (1844.–1910.), koji je od 1895. godine pobjeđivao na općinskim izborima u Beču, ali ga je Franjo Josip I. potvrdio za gradonačelnika tek 1897. godine. Zagovaranjem centralističkog ustroja Monarhije približili su se političkim krugovima okupljenima oko prijestolonasljednika nadvojvode Franje Ferdinanda, a ujedno su pridonijeli poticanju protumađarskoga bunta madarizaciji izloženih slavenskih naroda u Transilvaniji. Vidi: J. Krišto, *Prešućena povijest*, 113.

⁴¹ Predstavka biskupa Antuna Mahnića (hrvatskog episkopata) papi Piju X., Zagreb, 11. II. 1909., *NA-AZK, OJP, AP, kut. 4., 10 Pr. 1913.*, Vidi: Prilog 2.

jali, inače naj snažniji promicatelji njezinih interesa u Monarhiji, već i sam »riječki provizorij« smatraju rezultatom nedopustivog popuštanja Austrije Mađarima, pa bi moguće odcjepljenje riječke župe, u cilju njezina priključenja nekoj od mađarskih biskupija ili osnutak mađarske biskupije sa sjedištem u Rijeci, shvatili kao potporu Rima neopravdanim posezanjima mađarskih liberala.⁴²

U odgovoru biskupu Mahniću od 18. veljače 1909. godine nadbiskup Posilović ga je obavijestio da je, nakon razgovora s kapitularnim vikarom modruškim M. Cvetkom, odlučio sam poslati u Rim predstavku, utemeljenu najvećim dijelom na Mahnićevom nacrtu, odnosno predstavi koju je A. Mahnić, u ime hrvatskog episkopata, tiskao na Krku 11. veljače 1909. godine.⁴³ Biskup Mahnić je izrazio zadovoljstvo zbog toga što je nadbiskup Posilović odlučio osobno uputiti Svetoj Stolici predstavku protiv mađarskih crkvenih posezanja za Rijekom: »S veseljem prihvaćam vijest, da će Vaša Preuzvišenost sama kao metropolita predstavku glede Rijeke podastrijeti Svetoj Stolici.«⁴⁴

U interpelaciji hrvatskog episkopata papi Piju X. od 11. II. 1909. godine posezanja mađarskih vlasti za riječkom župom osporavaju se gotovo isključivo političkim argumentima. Razlog tomu valja tražiti u činjenici da je njezin autor, krčki biskup A. Mahnić, uočio da je narav mađarskih posezanja za riječkom župom politička, utemeljena na faktučnom upravljanju Mađara Rijekom, pa se napose trudio osporiti legitimitet mađarske vladavine nad Rijekom. Nadbiskup J. Posilović je u nacrtu svoje, velikim dijelom na Mahnićevom predlošku utemeljene, interpelacije, koja nosi nadnevak 28. II. 1909. godine, uz argumente političke naravi, podsjetio Svetu Stolicu i na argumente crkveno-pravne naravi,

⁴² Isto. Svjedočanstvo o tomu da tvrdnje o otporu »velikoaustrijskih« krugova, okupljenih oko prijestolonasljednika nadvojvode F. Ferdinanda i nadvojvode L. Salvatora, mađarskim posezanjima za Rijekom nisu bile bez osnova nalazimo u pismu povjesničara Tadije Smičiklasa (1843.-1914.) upućenom bosansko-srijemskom biskupu J. J. Strossmayeru. Opisujući posjet nadvojvode i pukovnika L. Salvatora, premještenoga 1894. godine u Zagreb, arhivu Akademije Smičiklas govori o njegovom ogorčenju »riječkom krpicom« i potpori hrvatskim zahtjevima za ukinućem provizorija: »(...) U arhivu dao si je predložiti nagodbu i preko četvrt sata promatrao onu krpicu radi Rijeke i čudio se da se na tako važnom državnom aktu takova štogod moglo dogoditi. (...) Rekao je da je došao upravo radi toga, da ovo vidi. Rijeka da nije nikada Ugarskoj pripadala, već je naravni dio Hrvatske. Dao si je predložiti i onu diplomu, kojom je Marija Terezija priklopila Rijeku Hrvatskoj (diplomu od 9. VIII. 1776., op. Z. G.) i učinio nama veoma prijatne opaske.« *T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 20. VI. 1900. Ostavština J. J. Strossmayera, XI-a, Smi. Ta. 80, AHAZU.* Uzrok skorom premještanju nadvojvode L. Salvatora u Beč Smičiklas nalazi u njegovom osporavanju neopravdanih političkih posezanja Mađara, o kojemu je svjedočanstvo našao u »riječkom provizoriju.« *To se nije svadjelo Mađarima, koji su u Beču intervenirali za uklanjanje nadvojvode L. Salvatora iz Zagreba. Isto. Zagreb, 29. IX. 1900., XI-a, Smi. Ta. 81.* Podatke o boravku L. Salvatora u Zagrebu nalazimo i kod Mirjane Gross, *Povijest pravaške ideologije, Zagreb, 1973., 305.*

⁴³ *J. Posilović – A. Mahniću, Zagreb, 18. II. 1909., NA-AZK, OJP, AP, kut. 4, 10 Pr. 1913.*

⁴⁴ *A. Mahnić – J. Posiloviću, Krk, 22. II. 1909., NA-AZK, OJP, AP, kut. 4, 10 Pr. 1913.*

koji svjedoče u prilog ostanka riječke župe u Senjsko-modruškoj biskupiji.⁴⁵ Napose je podsjetio, prenoseći dio bule *Ubi primum placuit* od 11. prosinca 1852. godine, o uzdizanju Zagrebačke biskupije na čast nadbiskupije i hrvatsko-slavonske metropolije, na činjenicu da je riječka župa u sastavu Senjsko-modruške biskupije, koja je u prosincu 1852. podvrgnuta Zagrebačkoj nadbiskupiji i time uvrštena u sastav hrvatsko-slavonske crkvene pokrajine. Povezivanjem pripadnosti riječke župe Senjsko-modruškoj biskupiji s njezinom pripadnošću Zagrebačkoj nadbiskupiji, kao i isticanjem nepostojanja kontroverzi glede prava na riječku župu senjsko-modruškoga biskupa i zagrebačkoga nadbiskupa, nije samo snažno naglašena pripadnost Rijeke hrvatsko-slavonskoj crkvenoj pokrajini, nego je i problem mogućeg odcjepljenja riječke župe stavljen u kontekst narušavanja metropolitanskih prava zagrebačkog nadbiskupa i time postavljen na najvišu crkveno-pravnu razinu.

Na temelju činjenice da su vijesti o daljnjim mađarskim crkvenim posezanjima za Rijekom za neko vrijeme utihnule možemo zaključiti da su predstavka koju je napisao biskup Mahnić u ime hrvatskog episkopata i tiskao na Krku 11. veljače 1909. godine i na njoj utemeljena predstavka nadbiskupa J. Posilovića od 28. II. 1909. godine, od koje sam uspio pronaći samo nacrt u rukopisu, nedvojbeno imale veliku ulogu u onemogućivanju mađarskih posezanja za riječkom župom. Apostolski nuncij u Beču Gennaro di Belmonte obavijestio je 8. ožujka 1909. godine zagrebačkog nadbiskupa J. Posilovića da je njegovu predstavku u svezi s crkvenim pitanjem grada Rijeke poslao Svetom Ocu.⁴⁶ Time je završena prepiska između bečke Apostolske nuncijature i Zagrebačke nadbiskupije, koja je imala za posljedicu onemogućenje mađarskog crkvenog posezanja za Rijekom od strane Svete Stolice 1909. godine.

III. Odjek vijesti o odcjepljenju riječke župe 1911. godine

Hrvatsku javnost je na vijesti o novim mađarskim posezanjima za riječkom župom upozorio *Katolički list* od 22. lipnja 1911. godine.⁴⁷ U cilju onemogućivanja mađarskih namjera istaknuo je potrebu usklađene protuakcije zastupnika u Hrvatskom saboru i hrvatskih predstavnika u zajedničkom (budimpeštanskom) Parlamentu. Također je preporučio održavanje prosvjednih pučkih skupština i davanje dačkih izjava, ali uz upozorenje da one trebaju odražavati trijeznost, ozbiljnost i složnost, jer bi bilo kakav radikalizam, a posebice prijetnje o otpadu od Rima i prijelazu na pravoslavlje, kakvih je bilo, mogle samo umanjiti učinak hrvatskog otpora mađarskim posezanjima za Rijekom: »Prijetnja da će Hrvati prijeći na shizmu, ako se Rijekca odcijepi, ne upaljuje, a osim toga je na korist protivnicima, a na štetu jedino Hrvatima. Od toga općuvaro Bog našu mladež (...)«. ⁴⁸ Upozorenje hrvatskoj mladeži u svezi je s

⁴⁵ Nacrt predstavke nadbiskupa Jurja Posilovića papi Piju X., Zagreb, 28. II. 1909., NA-AZK, OJP, AP, kut. 4., 10 Pr. 1913. Vidi: Prilog 3.

⁴⁶ G. di Belmonte – J. Posiloviću, Beč, 8. III. 1909., NA-AZK, OJP, AP, kut. 4., 10 Pr. 1913.

⁴⁷ KL, LXII/1911., 25, 199.

⁴⁸ Isto.

držanjem tzv. napredne omladine⁴⁹ i mladohrvata⁵⁰, koji su išli za tim da hrvatsko nezadovoljstvo mađarskom politikom, koje su vijesti o najnovijim pokušajima otrgnuća riječke župe intenzivirale, okrenu protiv Svete Stolice. Proturimsko držanje posebice se očitovalo u rezoluciji mladohrvata iz senjske biskupije, koji su prijetili da će prijeći na pravoslavlje ako Sveta Stolica udovolji mađarskim zahtjevima za crkvenim odcjepljenjem Rijeke.⁵¹ Na opasnost koju sadržavaju takve prijetnje o otpadu od Rima posebice je upozoravalo *Hrvatsko pravo*, glasilo Kršćansko-socijalne stranke prava.⁵² U članku pod naslovom »Za hrvatsku Rieku« od 23. lipnja 1911. godine, *Hrvatsko pravo* je izrazilo sumnju da Mađari namjerno potiču hrvatski radikalizam kako bi postigli svoj cilj – optužili Hrvate da u riječkom crkvenom pitanju rade u dogovoru s srbijanskom vladom i time im onemogućili bilo kakav utjecaj u Beču i Rimu. Ujedno je upozorilo da bi i sam nagovještaj sumnje da u hrvatskoj oporbi mađarskim crkvenim posezanjima za Rijekom ima bilo kakvog udjela velikosrpska propaganda hrvatskim interesima pribavio poraz, jer ih u tom slučaju Sveta Stolica više ne bi mogla zastupati.⁵³

Mađarska posezanja za riječkom župom nisu izazvala samo oštru reakciju mladohrvata, koji su se kritički odnosili prema ulozi Katoličke crkve u hrvatskom društvenom životu, nego i kod zagrebačkih bogoslova koji su, pozivajući bogoslovsku mladež senjsku, đakovačku i sarajevsku da slijedi njihov primjer, uputili nadbiskupu Posiloviću »rezoluciju«, u kojoj su izjavili da će, ako se riječko crkveno pitanje ne riješi u prilog Hrvata, ostaviti sjemenište.⁵⁴ Sve snažniji odjek glasova o odcjepljenju riječke župe imao je za posljedicu i stva-

⁴⁹ Naziv napredna omladina odnosi se na studentsku mladež, predstavnike novog političkog naraštaja, koji u hrvatski politički život ulazi početkom XX. stoljeća, a formirao se nakon rasula koje je zahvatilo Stranku prava 1895. godine. Jezgru tzv. napredne omladine čine mladići, koji su nakon spaljivanja mađarske zastave 1895. godine otišli u Prag, gdje su se ideološki formirali pod utjecajem Tomáša Garrigua Masaryka (1850.–1937.), češkog političara liberalnih nazora. U političkom djelovanju zalagali su se za napuštanje hrvatskoga državnog prava, traženje snage za ujedinjenje hrvatskih zemalja isključivo u narodu i u slozi između Hrvata i Srba, koje su u nacionalnom pogledu identificirali. Važna sastavnica naprednjačke ideologije bila je kritika svega što je vezano uz Katoličku crkvu, svećenstvo i vjeru. Slijedeći navedene predilekcije tzv. napredna omladina prethodi politici »novoga kursa«, koja će omogućiti dolazak na vlast Hrvatsko-srpskoj koaliciji 1905. godine. Vidi: J. Krišto, *Prešućena povijest*, 369.

⁵⁰ Mladohrvatima je nazivana skupina starčevićanske mladeži, koja je bila okupljena oko lista *Mlada Hrvatska*. Njihova kritika Katoličke crkve bila je slična kritici naprednjaka, s tom razlikom da su zastupali respektiranje vjere. Vidi: J. Krišto, *Prešućena povijest*, 285.

⁵¹ Vidi: Petar Grgec, *Dr. Rudolf Eckert, Rijeka, 1995.*, 161.

⁵² O Kršćansko-socijalnoj stranci prava, koja je nastala fuzijom frankovaca i kruga okupljenog oko lista *Hrvatsvo* u rujnu 1910. godine, a prethodila je stvaranju Svepravaške organizacije za sve hrvatske zemlje i Bosnu i Hercegovinu, vidi opširnije kod P. Grgeca, n. dj., 111.–112. i M. Gross, n. dj., 378.–381. *Hrvatsko pravo*, koje je bilo samo nakratko organ nove stranke, mijenja ime u *Hrvatska*. O tomu vidi opširnije kod Ivana Peršića, *Sto godina hrvatskog novinstva, Obzor spomen knjiga, n. dj.*, 227.–229.

⁵³ *Hrvatsko pravo. Glavno glasilo stranke prava, Zagreb*, (dalje: HP), 4673, (228), 1.

⁵⁴ Isto.

ranje zamisli o održavanju niza prosvjednih skupova, koje su potaknule hrvatsku vladu i bana da se o njima očituju. Službene *Narodne novine* oglasile su se 22. lipnja 1911. godine ustvrdivši da su nove vijesti o odcjepljenju riječke župe neistinite i da je ta stvar »jurve absolvirana«, aludirajući pritom na mađarski pokušaj iz 1909. godine.⁵⁵ Potpuno ignorirajući službena opovrgnuća, *Hrvatsko pravo* podržavalo je u javnosti uvjerenje da ban Nikola Tomašić (1910.–1912.) i ugarski ministar predsjednik Dragutin (Khuen) Héderváry (1910.–1912.), ranije hrvatski ban (1883.–1903.), pružaju potporu mađarskim posezanjima za riječkom župom, u nadi da će im to pomoći u stvaranju neke nove unionističke većine.⁵⁶ Te vijesti bile su bez ikakve osnove. Nisu im proturječile samo suvremene političke prilike, nego i činjenica da se ban N. Tomašić, kao i 1909. godine njegov prethodnik Pavao Rauch (1908.–1910.), suprotstavljao mađarskim pokušajima odcjepljenja riječke župe. Tomu se protivio i Khuen Héderváry, koji je 1910. godine, odgovarajući u Ugarskom parlamentu na interpelaciju zastupnika Barte, osporio nužnost osnutka biskupije sa sjedištem u Rijeci.⁵⁷

Službena opovrgnuća vijesti o odcjepljenju riječke župe stigla su prekasno da bi uspjela osujetiti negativan učinak njihova odjeka u hrvatskoj javnosti, napose kod sveučilišne mladeži, koja se već odlučila za održavanje prosvjednog skupa. Za mjesto održavanja skupa izabrana je dvorana gostionice »Matković« u Medulićevoj ulici u Zagrebu, u kojoj se 22. lipnja 1911. godine sastalo više od 600 zagrebačkih studenata.⁵⁸ Prilikom rasprave o tekstu prosvjedne rezolucije dolazilo je do oštrog sukoba između studenata naprednjaka i domagojevaca, studenata članova Hrvatskog katoličkog akademskog društva *Domagoj*. Naprednjaci su uglavnom bili za to da se u rezoluciji sa skupa akademske mladeži Rim, odnosno politika Svete Stolice prema hrvatskom narodu, navede kao glavni uzrok mogućeg otrgnuća Rijeke od Senjsko-modruške biskupije.⁵⁹ Njihovo nišljenje dijelili su i neki milinovci⁶⁰, među kojima se isticao Augustin Ujević⁶¹, koji je, suprotstavljajući se unošenju pomirljivih formulacija u rezolu-

⁵⁵ Prema: *HP*, 4674 (229), (23. VI. 1911.), 1.

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ Na protivljenje hrvatskih banova P. Raucha i N. Tomašića, te ugarskog ministra predsjednika Khuena Héderváryja, mađarskim crkvenim posezanjima za Rijekom upozorio je Svetozar Rittig u članku *Glasovi o Riječkoj biskupiji*, *KL*, LXIV/1913., (13. II. 1913.), 7, 73.

⁵⁸ P. Grgec donosi podatak da je akademska mladež održala skupštinu u gostionici »Kod Bednjanca« u Frankopanskoj ulici (P. Grgec, n. dj. 161.), no upozorava na tvrdnju Velimira Deželica sina, da je skupština održana u jednoj gostionici u Medulićevoj ulici. Vjerojatno je to bila gostionica »Matković«, koja se u *Hrvatskom pravu* navodi kao mjesto održavanja skupa zagrebačkih studenata. (Vidi bilj. 59.)

⁵⁹ *Prosvjedna skupština hrvatskih akademičara*, *HP*, 4674 (229), (23. VI. 1911.), 1.–3.

⁶⁰ Članovi i pristaše Starčevićeve stranke prava, nastale nakon pravaškog raskola 1908. godine, nazivani su milinovcima, prema stranačkom členu Mili Starčeviću, nećaku Ante Starčevića. Vidi: M. Gross, n. dj., 352.–353.

⁶¹ Augustin (Tin) Ujević (1891.–1955.), pjesnik, esejist i prevodilac. Ponikao je u krugu okupljenom oko Antuna Gustava Matoša (1873.–1914.), a afirmirao se u *Hrvatskoj mladoj lirici* (1914.). Bio je vezan najprije uz hrvatski, a zatim neko vrijeme pristaje

ciju, zahtijevao da rezolucija glede odgovornosti zbog riječkog crkvenog pitanja »direktno upre u Rim«. ⁶² No, na kraju je prevladala sklonost prema kompromisu. Slamanju proturimskoga držanja dijela naprednjaka i milinovaca najveći je prinos pružio domagojevac Velimir Deželić⁶³, govorom u kojem je upozorio da ozbiljnost situacije glede Rijeke zahtijeva složno djelovanje hrvatske akademske mladeži, što podrazumijeva uvažavanje stajališta i onoga njezinnog dijela koji je odan Svetoj Stolici: »(...) pod lozinkom Los von Rom mirne savjesti hoće neki da istjeraju one Hrvate koji su isto tako spremni da sudjeluju kod eminentno hrvatskih stvari i koji nisu uvjereni, da bi bolje bilo Hrvatskoj pod patriarkom (aluzija na prijetnje naprednjaka i mladohrvata o otpadu od »anacionalne« Katoličke crkve, op. Z. G.), kojega nam daju oni pred kojima hoćemo uteći (tj. Mađari koji potiču hrvatski radikalizam glede riječkog crkvenog pitanja, op. Z. G.)«. ⁶⁴ U rezoluciji, prihvaćenoj sa 600 glasova za i 10 protiv, očitovala se sklonost hrvatske akademske mladeži, no više domagojevaca nego naprednjaka, prema nadilaženju postojećih ideoloških razlika. Prosvjedom »proti eventualnom odcjepljenju Rieke« zagrebački studenti su jasno očitovali svoju nesigurnost u istinitost vijesti o odcjepljenju riječke župe. U mogućem otrgnuću riječke župe od Senjsko-modruške biskupije nisu nikakvi crkveni razlozi nego »magjarski bezobzirni šovinizam združen s austrijsko-rimskom diplomacijom, na štetu i zator hrvatstva« (točka 1. prosvjedne izjave). Hrvatski episkopat poziva se na najodlučniju akciju, jer će ga se u suprotnom smatrati sukrivcem »s ovog teškog atentata na naš narodni suverenitet« (točka 2.). Hrvatski narodni zastupnici pozivaju se da ulože sav svoj utjecaj, a po potrebi da upotrijebe i najradikalnija sredstva da se mađarski pokušaj ne ostvari (točka 3.). Hrvatska vlada je upozorena na kobne posljedice mogućeg odcjepjenja, koje bi mogle nastati pod dojmom općeg javnog mnijenja, a crkvene vlasti na štetu koju bi mogla pretrpjeti Katolička crkva u Hrvatskoj, »ako pokret prelaza na iztočnu (pravoslavnu, op. Z. G.) crkvu zahvati veće dimenzije« (točka 4.). Na kraju svoga prosvjeda akademska mladež obvezuje se djelovati u smislu prihvaćenih zaključaka.⁶⁵

uz jugoslavenski nacionalno-politički program. Tijekom I. svjetskog rata bio je nakratko angažiran u radu Jugoslavenskog odbora, u vrijeme djelovanja odbora u Parizu. Kao mladić se, nakon pravaškog raskola 1908. godine, priključio pristašama Mile Starčevića (1862.–1917.). Vidi: M. Gross, n. dj., 373.; *Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, sv. VIII., Zagreb, 1982., 371.

⁶² *Prosvjedna skupština hrvatskih akademičara*, HP, 4674 (229), 2.

⁶³ Velimir Deželić, sin (1888.–1976.) bio je doktor prava, istaknuti član Hrvatskog akademskog društva Domagoj i Hrvatskog katoličkog pokreta. Kao domagojevac bio je među pokretačima lista *Krijes* 1909. godine. U književnom radu istaknuo se kao inicijator obnove hrvatske duhovne drame. Godine 1919.–1920. bio je član Privremenog narodnog predstavništva, a zatim, kao zastupnik varaždinsko-medimurskog okruga, ulazi u Konstituantu. Bio je ravnatelj Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima od 1923. do 1940. godine. Vidi: *Znameniti i zaslužni Hrvati*, 61.; Radovan Grgec, *Dr Velimir Deželić (1888.–1976.)*, Marulić, IX/1976., 2, 89.–90.

⁶⁴ *Prosvjedna skupština hrvatskih akademičara*, HP, 4674 (229), (23. VI. 1911.), 2.

⁶⁵ Isto, 3.

Prosvjedna izjava hrvatske akademske mladeži svjedoči o tomu da su, u cilju postizanja suglasnosti, domagojevci napravili niz ustupaka. Naime, oni u početku nisu bili spremni prihvaćanju bilo kakvih aluzija o mogućnosti odvajanja Hrvata od Rima. Protivili su se i tomu da se hrvatski episkopat opominje i ucjenjuje glede svoga držanja prema riječkom crkvenom pitanju. Spremnost naprednjaka i milinovaca na popuštanje bila je znatno manja, a uglavnom se očitovala u ublaživanju oštine prijedloga koje su u početku iznosili. Tako su na primjer odustali od svoga prijedloga da se u rezoluciju unese prijetnja o otpadu Hrvata od Svete Stolice i prihvatili neutralnu formulaciju o mogućoj šteti, koju bi, uslijed prijelaza na pravoslavlje, mogla pretrpjeti Katolička crkva u Hrvatskoj.⁶⁶

Iz prosvjeda studentske mladeži jasno se da zamijetiti da su vijesti o odcjepljenju riječke župe snažno odjeknule u hrvatskoj javnosti i pobudile uznemirenost. No, te vijesti nisu imale značajnije političke posljedice kakve su se, s obzirom na postojeće hrvatske političke podjele, mogle očekivati. Uzrok izostanka sukoba, u povodu riječkog crkvenog pitanja, između vladajuće Hrvatsko-srpske koalicije i oporbe, u kojoj se, kao osporavateljica mađarskih posezanja, napose počela isticati Kršćansko-socijalna stranka prava, u činjenici je da je Hrvatsko-srpska koalicija, nakon pobjede na izborima u listopadu 1910. godine, prihvatila i mogućnost trijalističkog preustroja Monarhije, što ju je dovelo u sukob s mađarskim vladajućim krugovima. Kršćansko-socijalna stranka prava nije ipak propustila priliku da Koaliciji predbaci njezinu raniju izrazito promađarsku orijentaciju, dovodeći je u izravnu vezu s riječkim crkvenim pitanjem.⁶⁷ Ujedno se trudila dokazati svoju raniju zauzetost za riječku župu.⁶⁸

Velik odjek koji su vijesti o odcjepljenju riječke župe imale u hrvatskoj javnosti, potaknuo je hrvatske oporbene stranke – Starčevićevu stranku prava, Kršćansko-socijalnu stranku prava i druge, na održavanje sastanka radi dogovora o daljnjim koracima koje bi valjalo poduzeti s tim u svezi. Očitujući sumnju prema službenim opovrgnućima vijesti o mađarskim namjerama da odcijepi riječku župu, radi njezina podvrgavanja nekoj mađarskoj biskupiji ili utemeljenja nove mađarske biskupije sa sjedištem u Rijeci, predstavnici hrvatskih oporbenih stranaka su na sastanku održanom u Zagrebu 25. lipnja 1911. godine donijeli zaključak da se 29. lipnja 1911. godine u Zagrebu održi velika pro-

⁶⁶ Isto.

⁶⁷ HP, 4675 (230), (24. VI. 1911.), 2.

⁶⁸ Kršćansko-socijalna stranka prava, nastala fuzijom Čiste stranke prava i kruga okupljenog oko lista *Hrvatstvo* u rujnu 1910. godine, 1911. godine najviše se među hrvatskim političkim strankama angažirala u otporu mađarskim pokušajima odcjepljenja riječke župe. No, ona se usto trudila dokazati da je 1909. godine bila jedina hrvatska stranka koja je obratila pozornost riječkom crkvenom pitanju. Tako je u *Hrvatskom pravu* u lipnju 1911. godine tiskan članak u kojem je iznijeta tvrdnja da je predsjednik Čiste stranke prava J. Frank bio jedini hrvatski političar koji se 1909. godine suprotstavio mađarskim pokušajima otrgnuća riječke župe od Senjsko-modruške biskupije i o mađarskim namjerama obavijestio svoga političkog sumišljenika, vrhbosanskoga nadbiskupa Josipa Stadlera (1843.–1918.), koji je, s tim u svezi, poduzeo odgovarajuće korake u Rimu. Vidi: *K svojedobnoj akciji dra Franka u pitanju odcijepljenja*, HP, 4675 (230), (24. VI. 1911.), 2.

svjedna pučka skupština.⁶⁹ Suočen s mogućnošću održavanja prosvjednog pokreta, koji je lako mogao premašiti svoj povod i potaknuti protumađarske prosvjede po cijeloj Hrvatskoj, hrvatski ban N. Tomašić uputio je nadbiskupu koadjutoru Antunu Baueru⁷⁰ telegram u kojem je zaničevao istinitost vijesti o odcjepljenju riječke župe i zamolio ga za potporu u smirivanju njihova negativnog odjeka.⁷¹ Oglasile su se ponovno i službene *Narodne novine*, opovrgavajući vijesti o odcjepljenju riječke župe, kao i objede da je ban Tomašić pristao na odcjepljenje, ali je zamolio da se s objavljivanjem te vijesti pričekaju do svršetka njegova banovanja.⁷²

Katolička crkva u Hrvatskoj se, u svezi s ponovnim glasovima o odcjepljenju riječke župe, našla u puno nepovoljnijem položaju nego 1909. godine. Od Državnog tajništva Svete Stolice, a posebice Apostolske nuncijature u Beču, stizale su vijesti koje su opovrgavale istinitost glasova o novim mađarskim posezanjima. U posebno osjetljivoj situaciji su se našli zagrebački nadbiskup J. Posilović i nadbiskup koadjutor A. Bauer⁷³, koji je preuzeo glavnu obvezu teško bolesnoga nadbiskupa. Oni su morali ujedno braniti hrvatske vjerske interese, koji su se najčešće podudarali s nacionalnima, uzimati u obzir interese austro-ugarskih državnih vlasti i podvrgavati se odlukama Svete Stolice. Glede istinitosti vijesti o novim mađarskim crkvenim posezanjima za Rijekom, A. Bauer je imao razloga sumnjati u informacije koje su stizale iz Beča i Rima. Naime, Svetozar Rittig⁷⁴ ga je, preko svojih veza, koje su vodile do državnog

⁶⁹ *HP*, 4676 (231), (26. VI. 1911.), 3.

⁷⁰ Antun Bauer (1856.–1937.) bio je profesor filozofije i apologetike na Bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu od 1887. do 1910. godine. Od 1886. do 1890. godine uređuje *Katolički list*. Godine 1908. izabran je za narodnog zastupnika u Hrvatskom saboru, kao član pravaške skupine u Hrvatsko-srpskoj koaliciji. Godine 1911. imenovan je koadjutorom nadbiskupa J. Posilovića, a 1914. godine zagrebačkim nadbiskupom. Bio je mecena gotovo svih hrvatskih kulturnih ustanova, a posebice se istaknuo kao pokrovitelj Akademije i Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima. Zasluzan je i za Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, kojemu je, nakon osnivanja 1917. godine, poklonio zemljište za izgradnju klinika i instituta. Vidi: *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. I., Zagreb, 1980., 529.; *Nadbiskup dr. Antun Bauer (nekrolog)*, *KL*, LXXXVIII/1937., 598.–612.

⁷¹ *HP*, 4677 (232), (27. VI. 1911.), 1.–2.

⁷² Prema: *HP*, 4677 (232), (27. VI. 1911.), 2.

⁷³ Apostolska nuncijatura u Beču obavijestila je nadbiskupa J. Posilovića 5. I. 1911. godine da je Sveta Stolica potvrdila njegovo imenovanje A. Bauera za nadbiskupa koadjutora s pravom naslijeđa. Vidi: *NA-AZK, OJP, AP, kut. 3. 1 Pr 1911.* A. Bauera je u Rimu posvetio za nadbiskupa koadjutora državni tajnik Svete Stolice kardinal R. Merry del Val. Službu koadjutora počeo je obnašati 5. veljače 1911. Vidi: *A. Bauer – J. Posiloviću, Zagreb, 11. II. 1911., NA-AZK, OJP, AP, kut. 3., 4 Pr. 1911.*

⁷⁴ Svetozar Rittig (1873.–1961.) doktorirao je u Beču 1902. godine. Na Bogosloviji u Đakovu predavao je crkvenu povijest od 1902. do 1911. godine. Bio je župnik sv. Blaža (1915.–1917.) i sv. Marka (1917.–1941.) u Zagrebu. Prvi put je izabran u Hrvatski sabor 1908. godine kao »milinovac«. Od 1919. do 1920. godine bio je član Privremenoga narodnog predstavništva u Beogradu. Godine 1943. pridružio se partizanima i bio je izabran za člana ZAVNOH-a, u kojem je obavljao službu predsjednika Komisije za vjerske poslove. Od 1946. do 1954. bio je ministar bez portfelja u vladi Narodne Republike Hrvatske. Osnovao je u Zagrebu Staroslavensku akademiju, koja je 1952. godine

tajnika kardinala Raphaela Merry del Vala, upozorio da su Mađari ponovno postavili zahtjev za odcjepljenjem riječke župe od Senjsko-modruške biskupije pri Državnom tajništvu Svete Stolice. Slična vijest A. Baueru je stigla od ravnatelja svetojeronimskoga zavoda u Rimu Janka Borkovića (1876.–1935.).⁷⁵

Nedostatak službenih potvrda vijesti o novim crkvenim posezanjima mađarskih vlasti za Rijekom upućivao je hrvatski episkopat na oprezan odnos prema prosvjednom pokretu koji je nastajao, a imao je izrazito protumađarsko obilježje. Ne dobivši od Apostolske nuncijature u Beču odgovor na svoj upit o odcjepljenju riječke župe, senjsko-modruški biskup Roko Vučić (1910.–1914.) preporučio je odboru za održavanje prosvjedne skupštine, koji se u međuvremenu formirao u Rijeci, da odustane od održavanja skupa. Riječki odbor prihvatio je njegovu preporuku na sjednici od 24. lipnja 1911. godine.⁷⁶

Zagrebački nadbiskup J. Posilović, odnosno nadbiskup koadjutor A. Bauer, nisu ni pokušali odgovoriti zagrebački prosvjedni odbor od održavanja prosvjedne pučke skupštine, vjerojatno držeći da time ne bi ništa postigli, osim što bi pružili povod širenju objeda o mogućoj upletenosti hrvatskog episkopata u pokušaj otrgnuća riječke župe. Na blagdan sv. Petra i Pavla, 29. lipnja 1911. godine, veliko mnoštvo zagrebačkih građana odazvalo se pozivu na prosvjed, koji su oporbene stranke uputile četiri dana ranije. Prosvjedni skup održan je u vrtu *Kola* na Zapadnom perivoju, današnjem Mažuranićevom trgu. Najprije je osnovan predsjednički odbor⁷⁷, a zatim su se okupljenim građanima obratili Tomo Kumičić⁷⁸, u ime Kršćansko-socijalne stranke prava, Josip Predavec,⁷⁹ u ime Hrvatske pučke seljačke stranke, Ferdo Rožić⁸⁰, kao predstavnik svećen-

postala Staroslavenski institut. Time je spasio od zaborava i ponovno ostvario zamisao koju je pedeset godina ranije u Krku realizirao biskup Antun Mahnić. Napisao je nekoliko radova iz područja crkvene povijesti, napose glagoljice. Vidi: J. Krišto, *Prešućena povijest*, 215., bilj. 33.; *Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, sv. VII., Zagreb, 1981., 137.

⁷⁵ Vidi: J. Krišto, *Prešućena povijest*, 314.–315.

⁷⁶ *HP*, 4677 (232), (27. VI. 1911.), 1.–2.

⁷⁷ U predsjedništvo prosvjednog odbora izabrani su Stjepan Mašić, Mijo Majnarić i Josip Knežić.

⁷⁸ Tomo Kumičić (1885.–1940.), odvjetnik, sin književnika Eugena Kumičića. Pravni fakultet završio je u Zagrebu. Bio je zastupnik Čiste stranke prava u Hrvatskom saboru.

⁷⁹ Josip Predavec (1884.–1933.) studirao je agronomiju u Češkoj. Bio je zadrudni i gospodarski ideolog Hrvatske (pučke) seljačke stranke. Godine 1919. postao je tajnik, a zatim potpredsjednik stranke. Bio je zastupnik dugoselskog kotara na izborima za Konstituantu 1920. godine. Godine 1928. postao je predsjednik zagrebačke oblasne skupštine. Osuđen je na zatvor 1930. godine, a 1933. godine ubijen je u atentatu. Vidi: Ivan Brajdić, *Josip Predavec. Povjesničar i prosvjetitelj hrvatskog seljaštva*, Zagreb, 1995.

⁸⁰ Ferdo Rožić (1877.–1949.) za svećenika je zaređen 1901. godine. Bio je gimnazijski profesor hrvatskog, latinskog i grčkog jezika, vojni vikar Kraljevine SHS i urednik više časopisa. Pisao je pjesme, pripovijetke, drame i književne kritike. Bio je vrlo zaslužan za djelovanje Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima, kojemu je bio bilježnik od 1905. do 1908. godine i urednik od 1907. do 1921. godine. Vidi: Josip Buturac, *Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima ili sv. Cirila i Metoda 1868.–1968.*, Zagreb, 1969., 14.

stva Zagrebačke nadbiskupije, i Milivoj Jambrišak⁸¹, u ime vladajuće Hrvatsko-srpske koalicije. Povijesnim podacima, koji su snažno svjedočili u prilog tvrdnji da je Sveta Stolica Rijeku smatrala i još uvijek smatra hrvatskim gradom, odlikovao se govor F. Rožića. On je istaknuo da je napose važno svjedočanstvo o višestoljetnoj hrvatskoj pripadnosti Rijeke Sveta Stolica našla u riječkoj glagoljaškoj tradiciji, ali i u činjenici da se uz ime Riječana u svetojeronimskom gostinju u Rimu u rubrici o porijeklu često nalaze navodi »da Fiume in Croatia«.⁸²

Nakon završetka prosvjednog skupa zagrebačkog građanstva predstavnici prosvjednog odbora obratili su se nadbiskupu koadjutoru A. Baueru. Upoznali su ga s prosvjednom rezolucijom, u kojoj je istaknuto da se u vijestima o odcjepljenju riječke župe, bile one istinite ili ne, očituje »stalni sustav slabljenja i kidanja i onako izrabljivane, raztrgane i osiromašene Hrvatske«⁸³ i izražena spremnost hrvatskog naroda da ustane složno, ako treba i najradikalnijim sredstvima, jednako protiv Mađara, koji osporavaju hrvatska vjerska i nacionalna prava, kao i protiv njihovih eventualnih pomagača u bečkoj i vatikanskoj diplomaciji. A. Baueru usto je prenijeta i posebna izjava, u kojoj su navedene »želje građanstva glede držanja episkopata«.⁸⁴ Zatajivši potvrđne informacije o ponovnom mađarskom pokušaju otrgnuća riječke župe, koje je dobio od S. Rittiga, A. Bauer je ustvrdio da su vijesti o pokušaju odcjepljenja riječke župe od Senjsko-modruške biskupije bez osnova. Pozvao je hrvatsku javnost da se smiri, jer Rijeka i nadalje ostaje pod vlašću senjsko-modruškog biskupa. Pro-

⁸¹ Milivoj Jambrišak (1878.–1943.) studij medicine završio je u Beču. Kao liječnik dragovoljac stupio je u srpsku vojsku 1912. godine u vrijeme Balkanskog rata. Krajem 1916. godine postao je članom Jugoslavenskog odbora u Londonu. U rujnu 1943. godine pristupa partizanima. U listopadu 1943. godine, na zasjedanju ZAVNOH-a u Plaškom, bio je izabran za člana Predsjedništva ZAVNOH-a. Na II. zasjedanju AVNOJ-a, u studenom 1943. godine, imenovan je povjerenikom u Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije. Vidi: *Enciklopedija Jugoslavije, sv. IV., Zagreb, 1960., 455.*

⁸² *HP, 4679 (234), (30. VI. 1911.), 3.* S tim u svezi vidi: A. Rački, *Crkveno pitanje grada Rijeke, KL, LIX/1908., 16, 186.* Kaptol, kao i gostinjac sv. Jeronima u Rimu bili su rezervirani samo za pokrajine »nationis Illyricae«, odnosno za Hrvatsku, Slavoniju, Dalmaciju i Bosnu. Stoga su u svetojeronimskom kaptolu i gostinju uglavnom boravili katolici iz navedenih zemalja, tj. Hrvati. Na činjenicu da su u gostinju sv. Jeronima u Rimu u 17. i 18. stoljeću boravili brojni riječki Hrvati, te da je Rijeka sve do potkraj 17. stoljeća imala potpuno hrvatski značaj, upozorava i predstava koju je nadbiskupu Posiloviću uputilo svećenstvo crkvenih kotara riječkoga i bakarskoga s korone održane u Sv. Kuzmi kraj Bakra 10. II. 1909. godine: »Riječko pak pučanstvo bilo je posve hrvatsko, te se je tekao u 17. i 18. vijeku stao na Rijeku usuljivati (useljavati, op. Z. G.) talijanski elemenat. O. Glavinčić piše (1648.), da su Riječani Hrvati, te da rabe talijanski jezik jedino u saobraćaju s Talijanima. U 17. i 18. vijeku spominje se više Riječana koji su pohodili gostinjac sv. Jeronima u Rimu, a uz njihova imena stoji opazka »da Fiume in Croatia«. Predstavka svećenstva crkvenih kotara riječkoga i bakarskoga, sabranoga u sv. Kuzmi dne 10. veljače 1909. na Njegovu Preuzvišenost nadbiskupa i metropolitu dra Jurja Posilovića, u predmetu odcjepljenja Rijeke od biskupije Senjsko-modručke, NA-AZK, OJP, AP, kut. 4, 10 Pr. 1913.; KL, LX/1909., 7, 74.

⁸³ *HP, 4679 (234), (30. VI. 1911.), 3.*

⁸⁴ Isto.

svjedni skup zagrebačkog građanstva ocijenio je pozitivno kao primjereno očitovanje hrvatskoga narodnog života.⁸⁵

Za razliku od 1909. godine, kada se mađarskom pokušaju otrgnuća riječke župe suprotstavilo samo hrvatsko svećenstvo, hrvatska javnost se 1911. godine uključuje u prosvjede zbog ponovnih pokušaja crkvenog otrgnuća Rijeke, sasvim primjereno ih shvaćajući i osuđujući u kontekstu neopravdanih posezanja mađarskih vlasti za hrvatskim zemljama. Sve agresivnije mađarsko osporavanje hrvatskog suvereniteta i teritorijalnog integriteta, uz općenitu nespremnost austro-ugarskih vlasti da udovolje zahtjevu za ujedinjenjem hrvatskih zemalja, bilo je uzrokom uvećavanja frustracija u hrvatskim političkim krugovima i javnosti, koje će ih sljedećih godina sve više usmjeravati prema napuštanju nade u mogućnost rješenja hrvatskog pitanja u okviru Monarhije.

IV. Hrvatski otpor mađarskim posezanjima za riječkom župom 1913. godine

S novim vijestima o mađarskim crkvenim posezanjima za Rijekom hrvatsku javnost je ponovno upoznao *Katolički list*. U broju od 6. veljače 1913. godine prenio je vijest da nadbiskup koadjutor A. Bauer ne zna ništa o tomu.⁸⁶ Upozorio je i na opovrgnuće koje je, s tim u svezi, državni tajnik kardinal R. Merry del Val 8. veljače 1913. godine uputio senjsko-modruškom biskupu R. Vučiću.⁸⁷ A. Bauer odlučio se ovaj put osobno angažirati u provjeri istinitosti vijesti o novom mađarskom pokušaju otrgnuća riječke župe. Svjedočanstvo o tomu nalazimo u dnevničkim zabilješkama poznatog hrvatskog političara iz Istre Vjekoslava Spinčića.⁸⁸ U svezi s vijestima o odcjepljenju riječke župe V. Spinčić je dvaput – 3. i 5. veljače 1913. godine – posjetio A. Bauera, koji ga je obavijestio da ni on ni senjsko-modruški biskup Roko Vučić ne znaju ništa o tomu, ali da će informacije pokušati potražiti u Beču, kamo se spremao krenuti u povodu smrti svoga prijatelja iz mladosti kardinala Nagla.⁸⁹ Da bi provjerio osnovanost vijesti o odcjepljenju A. Bauer namjeravao je u Beču posjetiti Apostolsku

⁸⁵ Isto.

⁸⁶ *KL*, LXIV/1913., 6, 71.

⁸⁷ *KL*, LXIV/1913. (13. II. 1913.), 7, 83.

⁸⁸ Vjekoslav Spinčić (1848.–1933.) bio je profesor na učiteljskoj školi u Kopru, školski nadzornik u kotarima Kopru i Voloskom i profesor učiteljske škole u Gorici (1876.–1892.). Kao zastupnik u Istarskom saboru od 1882. do 1916. godine i u Carevinskom vijeću u Beču od 1891. do 1918. godine, zalagao se kao pravaš, zajedno s M. Laginjom i M. Mandićem, za ujedinjenje Istre s Hrvatskom. Tijekom I. svjetskog rata pristaje uz tzv. Svibanjsku deklaraciju hrvatskih i slovenskih zastupnika u Carevinskom vijeću iz 1917. godine. Ujedno svojim radom potpomaže djelovanje Jugoslavenskog odbora u Londonu. Nakon stvaranja Kraljevine SHS bio je član Privremenog narodnog predstavništva u Beogradu (1919.–1920.). Vidi: *Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, sv. VII. Zagreb, 1981., 590.

⁸⁹ *Hrvatski državni arhiv, Rukopisna ostavština Vjekoslava Spinčića, Zabilješke i dnevnici, kut. 2, sv. 16., str. 88.–89.*

nuncijaturu, nadvojvode F. Ferdinanda i L. Salvatora, a po potrebi i samoga cara i kralja Franju Josipa I.⁹⁰

U razgovoru sa Spinčićem A. Bauer pokazao se pripravnim demisionirati i nagovoriti R. Vučića da to učini ako bi se vijesti o odcjepljenju riječke župe pokazale istinitima, a on ih ne bi mogao osujetiti.⁹¹ Najavljenju mogućnost Bauerove demisije Spinčić, koji je bio sklon nadbiskupu koadjutoru i političkoj grupaciji kojoj je on pripadao – Hrvatsko-srpskoj koaliciji – povezuje s političkim protivnicima nadbiskupa koadjutora među crkvenim velikodostojnicima i iznosi pretpostavku da su promađarski raspoloženi zagrebački kanonik Lovro Radičević⁹² i đakovački biskup Ivan Krapac⁹³ namjerno inscenirali pisanje o odcjepljenju riječke župe »(...) baš radi Bauera, da pak ili demisionira, pak da drugi zasjednu njegovo mjesto i rede kod izbora, ili da ga se nekim načinom dezavuiraju pred svećenstvom i narodom.«⁹⁴ Teško je ocijeniti ima li osnova u Spinčićevim nagadanjima o potajnom djelovanju promađarski raspoloženi crkvenih velikodostojnika protiv nadbiskupa koadjutora A. Bauera, no ona svakako svjedoče o tomu da je riječko crkveno pitanje prodrlo u sveukupnost hrvatskih političkih odnosa. Svoje bilješke o putu A. Bauera u Beč V. Spinčić završava podatkom, koji mu je sam A. Bauer prenio, da nuncij nije znao ništa o odcjepljenju, pa je tražio obavijesti iz Rima, odakle su mu odgovorili da su vijesti neistinite.⁹⁵ Drugi izvori, koji upotpunjuju spoznaje o mađarskim posezanjima za riječkom župom 1913. godine, svjedoče da je A. Bauer o tomu znao više nego što je htio priznati V. Spinčiću. Naime, S. Rittig je i ovaj put, slično kao 1911. godine, iz izvora koji su sezali do Državnog tajništva Svete Stolice, saznao da se, pod pritiskom mađarske diplomacije, pitanje crkvenog odcjepljenja Rijeke od Senjsko-modruške biskupije opet razmatra.⁹⁶

⁹⁰ Isto.

⁹¹ Isto.

⁹² Lovro Radičević (1868.–1959.) za svećenika je zaređen 1890. godine. Doktorirao je iz područja kanonskog prava u Budimpešti 1906. godine. Od 1890. do 1896. godine bio je namješten u nadbiskupskoj pisarni u Zagrebu kao protokolista i bilježnik Nadbiskupskog duhovnog stola. Godine 1910. imenovan je kanonikom Prvostolnog kaptola zagrebačkog. U Kaptolu je vršio od 1916. do 1933. godine službu kaptolskog dekana, a od godine 1933. vršio je službu kaptolskog lektora. Nadbiskup A. Bauer ga je 1926. godine imenovao naslovnim opatom Bl. Dj. Marije od Bijele Stijene, a papa Pio XII. 1958. godine kućnim prelatom. Vidi: *Službeni vjesnik* Nadbiskupije zagrebačke, (1959.), 1, 47.

⁹³ Ivan Krapac (1843.–1916.) za svećenika je zaređen 1866. godine. Bio je kapelan u Sisku do 1870. godine, kada je imenovan za administratora u Sveticama. Godine 1878. postao je župnik u Bregima, a godine 1880. župnik sv. Petra u Zagrebu i ravnatelj nadbiskupijskog orfanotrofija. Od 1887. do 1892. godine bio je saborski zastupnik. Godine 1896. doktorirao je crkveno pravo i imenovan za biskupa beogradsko-smederevskoga. Godine 1910. izabran je za biskupa bosansko-srijemskoga (đakovačkoga). U *Katoličkom* listu objavljeno je više njegovih povijesnih rasprava. Kao đakovački biskup sagradio je novo sjemenište u Đakovu, a za pedesetogodišnjicu svećeništva darovao je u kulturne i vjerske svrhe više od pola milijuna kruna. Vidi: *Znameniti i zaslužni Hrvati*, 137.

⁹⁴ Isto. Izbori, za čije se rezultate Spinčić pribojavao, održani su 16. i 17. prosinca 1913. godine, a opet su donijeli pobjedu Hrvatsko-srpskoj koaliciji.

⁹⁵ Isto.

⁹⁶ Vidi: J. Krišto, *Prešućena povijest*, 315.

Političke prilike u kojima su novi glasovi o otcjepljenju riječke župe prodrli u javnost bile su znatno drugačije od onih u vrijeme ranijih sličnih pokušaja. Naime, u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji suspendiran je ustav i uspostavljen komesarijat, pa je mogućnost suprotstavljanja mađarskim posezanjima bila znatno sužena.⁹⁷ Hrvatski episkopat se trudio ublažiti odjek vijesti o odcjepljenju, jer je on mogao imati za posljedicu političke nemire i krvoproliće. Zadaću umirivanja hrvatske javnosti dobio je S. Rittig, pronositelj informacije o istinitosti vijesti o mađarskim pokušajima otrgnuća riječke župe od Senjsko-modruške biskupije 1911. i 1913. godine. U članku »Glasovi o riječkoj župi«, objavljenom u *Katoličkom listu* 13. veljače 1913. godine, on je osporio te vijesti, navodeći pritom mnoga službena opovrgnuća.⁹⁸

Uzimajući u obzir činjenicu da se, unatoč mnogim opovrgnućima, o definitivnom rješenju riječkog crkvenog pitanja, zbog teških hrvatskih političkih prilika, može samo nagađati, kao i da hrvatskom episkopatu treba pružiti potporu u borbi protiv neopravdanih mađarskih posezanja, Zagrebačko gradsko zastupstvo, koje je dijelom okupljalo i političare, članove raspuštenog Hrvatskog sabora, na prijedlog Jurja Vrbanića⁹⁹, uputilo je 10. veljače 1913. godine zamolbu papi Piju X. da ne dopusti crkveno odcjepljenje grada Rijeke od hrvatske Senjsko-modruške biskupije. U zamolbi je posebice naglašena politička narav mađarskih zahtjeva. Sveta Stolica je usto upozorena da bi ustupanje riječke župe Mađarima hrvatski narod doživio kao tešku nepravdu, što bi se nužno odrazilo na ugled i utjecaj Katoličke crkve u hrvatskom narodu: »Ovo odcjepljenje niti je potrebno radi duhovne pastve, niti može biti u interesu vjere i crkve, dapače moglo bi roditi za njih kobnim posljedicama. Ovakovo odcjepljenje, kojim bi se povriedili najsvetiji vjerski i patriotski osjećaji hrvatskoga naroda, mogu tražiti samo njegovi protivnici, i to podnipošto iz vjerskih i crkvenih, nego jedino iz političkih razloga.«¹⁰⁰

Neovisno o upozorenjima crkvenih poglavara, hrvatski bogoslovi su se također, kao i 1911. godine, odlučili na prosvjed. Međutim, ovaj put svoje nezadovoljstvo nisu namjeravali izraziti prosvjednim izjavama, upućenima zagrebačkom nadbiskupu, hrvatsko-slavonskom metropolitu, kako su učinili zagrebački bogoslovi 1911. godine, nego upućivanjem niza prosvjednih telegrama Svetoj Stolici, preko Apostolske nuncijature u Beču. Njihov nepromišljeni postupak donio je velike neugodnosti zagrebačkom nadbiskupu koadjutoru, koji ih

⁹⁷ Zbog proturežimskih studentskih demonstracija u Zagrebu, koje su bile posljedica vrlo teških političkih prilika, ban Slavko Cuvaj je 31. III. 1912. godine imenovan kraljevskim komesarom, a uslijedila je 4. IV. 1912. godine obustava primjene ustava. Vidi: Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske I., Zagreb, 1990., 316.*

⁹⁸ *KL, LXIV/1913., 7, 73.–74.*

⁹⁹ Juraj Vrbanić (1859.–?) bio je doktor prava. Od 1884. do 1904. godine predavao je na Višoj trgovačkoj školi, a od 1899. do 1918. godine na Visokoj šumarskoj školi. Od godine 1909. izvanredni je sveučilišni profesor. Bio je predsjednik Hrvatskog sokola u Zagrebu od 1901. do 1907. godine. Od 1910. do 1917. godine bio je zagrebački gradski zastupnik. Vidi: *Znameniti i zaslužni Hrvati, 282.*

¹⁰⁰ *Zapisnik o skupštini zastupstva slobodnoga i kraljevskoga grada Zagreba držanoj dne 10. veljače 1913., pod predsjedanjem gradonačelnika gosp. Janka Holjca, čl. 54. (Br. 7293 IV. – 1913), str. 13.–14., Zagreb, 1914., Povijesni arhiv u Zagrebu.*

je, prozvan od Apostolske nuncijature u Beču, morao opravdavati. U povodu oštrih prosvjednih telegrama, upućenih Apostolskoj nuncijaturi u Beču, nuncij Raffaele Scapinelli di Leguigno obratio se 26. veljače 1913. godine zagrebačkom nadbiskupu koadjutoru opširnim pismom.¹⁰¹ Upozorio ga je da su vijesti o uspostavljanju nove biskupije u Rijeci u hrvatskom kleru i puku izazvale nepromišljenu i neuravnoteženu uskomešanost, što se napose očitovalo u držanju bogoslova, koji su apostolskoj nuncijaturi u Beču uputili niz telegrama i pisama, kojima se Sveta Stolica neumjesno optužuje.¹⁰² Hrvatskom episkopatu upućen je ozbiljan prigovor da ne obraća dovoljnu pozornost izboru svećeničkih kandidata i savjet da tomu ubuduće posveti veću brigu.¹⁰³ Nuncij nadalje opominje hrvatski episkopat zbog ponašanja bogoslova i upozorava ga da će o budućem držanju bogoslova i mladih svećenika uvelike ovisiti ocjena uspješnosti njegova djelovanja.¹⁰⁴

U odgovoru bečkom nunciju A. Bauer je očitovao blagost, ali i odlučnost u poricanju neopravdanih objeda. Upozorio je na činjenicu da vijesti o mađarskim crkvenim posezanjima za Rijekom hrvatsku javnost i bogoslove nisu mogle ostaviti ravnodušnima, jer su poznati, od apostolske nuncijature potvrđeni, istovjetni pokušaji iz 1909. godine.¹⁰⁵ Također je istaknuo da su snažne reakcije na vijesti posljedica teških političkih prilika u kojima su se, nakon suspenzije ustava i uvođenja komesarijata, našle Kraljevine Hrvatska i Slavonija. Opravdavajući angažirano držanje hrvatskog episkopata, u svezi s vijestima o otrgnuću riječke župe, A. Bauer je naglasio da se time napose htio zaštititi ugled Svete Stolice i Katoličke crkve u hrvatskom narodu, odnosno onemogućiti propagandu neprijatelja Katoličke crkve, koji, upućujući na potpuno oslobođenje balkanskih pravoslavnih Slavena od osmanlijske vlasti, tijekom I. balkanskog rata 1912./1913. godine, teže uvjeriti puk da treba okrenuti leđa Rimu, jer je navodno pripadnost hrvatskog naroda Katoličkoj crkvi glavni uzrok teških hrvatskih političkih prilika.¹⁰⁶ Neodmjerena hrvatskih bogoslova i mladih sve-

¹⁰¹ R. Scapinelli di Leguigno – A. Baueru, Beč, 26. II. 1913., NA-AZK, OJP, AP, kut. 4, 10 Pr. 1913.; Vidi: Prilog 4.

¹⁰² Isto.

¹⁰³ Isto.

¹⁰⁴ Isto.

¹⁰⁵ A. Bauer -R. Scapinelliju di Leguigno, Zagreb, 8. III. 1913., NA-AZK, OJP, AP, kut. 4, 10 PR. 1913.; Vidi: Prilog 5.

¹⁰⁶ Ideje o otpadu od Rima bile su posljedica teze da je Katolička crkva anacionalna i da stoga proturječi ozbiljenju temeljnih hrvatskih političkih interesa, među kojima je svakako prvo mjesto pripadalo ujedinjenju hrvatskih zemalja. Napose ih je promicao naprednjački tjednik *Pokret*, koji počinje izlaziti 1904. godine, a pečat mu je dala tzv. napredna omladina, koja se u Pragu razvijala pod liberalnim ideološkim utjecajem T. Masaryka. Prihvativši Masarykov protukatolicizam, napose utemeljen na idealizaciji protestantske reformacije i evangelističkoj interpretaciji kršćanstva, s težištem na čudoređu i odmaku od doktrine, tzv. napredna omladina je prikazivala Katoličku crkvu kao protunarodnu i anacionalnu organizaciju, promičući ujedno ideal stvaranja »narodne crkve«, po uzoru na nekatoličke kršćanske zajednice, posebice pravoslavljje. Vidi: J. Krišto, *Prešućena povijest*, 272. U mladenačkom ideološkom formiranju Stjepana Radića, na koje su uvelike utjecale studentske godine u Pragu i kretanje u Masarykovu krugu, zamisao o stvaranju »narodne crkve« također zauzima važno mjesto. Naime, jed-

PRILOZI:

1 1909. siječanj 21., Beč¹¹²

Vrlo poštovani i prečasni gospodine!

Vaše pismo br. 37. od 15. siječnja tek god. pristiglo mi je redovito i nisam propustio zadobiti najpotpuniji i najsavjesniji uvid o tomu (u osnovanost vijesti o mađarskim pokušajima odcjepljenja riječke župe, op. Z. G.).

Odmah sam pisao njegovoj ekscelenciji grofu Apponyju, ministru bogoštovlja u Budimpeštu, ali ne znam da li će se na moje pismo odgovoriti, jer već nekoliko mjeseci ugarska vlada i Sveta Stolica izravno razmatraju pitanje Drenove (riječke podopćine, op. Z. G.) i odvajanje Rijeke od Senjsko-modruške biskupije. Da bi se postiglo da Sveta Stolica bude točno informirana i da bi se mogla zanimati za ono što mi Vaše gospodstvo piše, prenio sam njegovoj uzoritosti kardinalu državnom tajniku (Raphaelu Merry del Valu, op. Z. G.) gore navedeno pismo br. 37.: na taj će način i Sveta Stolica moći neposredno pregovarati s vladom (ugarskom vladom, op. Z. G.) u korist vjernika iz Drenove. Ako mi od Svete Stolice i gospodina ministra (Alberta Apponyja, op. Z. G.) bude priopćeno bilo što o pitanju za koje se zanimamo, neću propustiti o tomu obavijestiti Vaše gospodstvo.

S osjećajima najdubljeg štovanja čast mi je nazvati se Vašeg vrlo štovanog i uzoritog gospodstva

G. di Belmonte, apostolski nuncij

2 1909. veljača 11., Zagreb,¹¹³

Preblašeni Oče!

Od ljudi koji su u Kraljevini Ugarskoj na čelu javnim poslovima saznao sam da se radi na tomu da se grad Rijeka istragne iz Senjsko-modruške biskupije, kojoj sada pripada, te da se ili pridruži nekoj ugarskoj biskupiji, ili da se ondje osnuje vlastita biskupija koja bi spadala u ugarski teritorij. Ta se stvar također raspravlja i u javnim glasilima, te nam je poznato što su javni magistrati već po tom pitanju poduzeli. Promatrajući sve to, obuzimaju me tjeskobne brige u strahu da zbog toga katolička stvar i ugled Svete Stolice ne pretrpe štetu. Ta me je uznemirenost i potakla da Tvojoj Svetosti napišem ovo pismo. Ja sam, naime, Preblašeni Oče, veoma uvjeren da to što gore spomenuti ljudi spremaju neće biti niti na slavu Boga niti na korist kršćanskih duša. Naime, prvo ne odobravam

¹¹² G. Granito Pignatelli di Belmonte – M. Cvetku, *Apostolska nuncijatura, Beč, 21. I. 1909., NA-AZK, OJP, AP, kut. 4. 10 Pr. 1913.*, S talijanskog jezika preveo Marino Manin. Lektorirao Mijo Korade.

¹¹³ *Predstavka biskupa Antuna Mahnića (hrvatskog episkopata) papi Piju X. od 11. II. 1909., NA-AZK, OJP, AP, kut. 4., 10 Pr. 1913.* S latinskog jezika preveo Vladimir Rezar. Lektorirao M. Korade.

to da se ovdje političko pitanje unosi u Crkvu, štoviše, ono je jedino čime su začetnici ovoga pothvata pokretani. To je od sunca jasnije po tomu što najvažniji udio u tom pothvatu imaju Riječani za koje se javno zna da su kršćanski osjećaj već odavno izgubili i da su u taboru neprijatelja Crkve. Nadalje, politička narav te stvari postaje jasnijom ako se vodi računa o političkim prilikama u kojima se grad Rijeka nalazi. Naime, poznato je da je grad Rijeka unazad malo godina istaknuo slavenski (hrvatski) karakter i da su ondje škole i sama javna gimnazija bile na hrvatskom jeziku. Zbog toga su ovih prošlih godina Mađari sve hrvatske škole potisnuli i navijestili rat hrvatskomu jeziku.

Sporno je nadalje samo pitanje pripada li Rijeka Kraljevini Ugarskoj ili Hrvatskoj. Oni koji zastupaju prvo stajalište (odnosno drugo stajalište, što se vidi iz teksta, op. Z. G.), za svjedoka uzimaju povijest i međunarodna prava; oni koji Rijeku pridružuju Ugarskoj, pozivaju se na činjenično stanje da su dakako Mađari u prošlomu razdoblju grad Rijeku s okolnim teritorijem uistinu zauzeli, vođeni ponajviše tom mišlju da ondje Kraljevina Ugarska dobije luku poput trgovišta za uvoz i izvoz robe. Kakogod se uostalom o ovoj stvari prosudi, nitko ipak ne može zatajiti da je odcjepljenje grada Rijeke od Senjske biskupije vođeno ponajviše političkim težnjama i nacionalnim ponosom, jer se začetnici toga nauma s pravom i zasluženo nadaju da će, ako u tomu uspiju, lakše ostvariti i svoje političke želje. Naime, za rješenje spora o legitimnom posjedovanju Rijeke po mađarskim željama, ništa ne može pridonijeti više nego odcjepljenje Rijeke od crkvene veze s Hrvatskom. Mi smo najuvjereniji da čitav ovaj pokušaj ne ide za ničim doli za političkim probitkom Mađara: ako je dopušteno reći, neka vrsta lopovske igre. Stoga se lako razabire da ako se desi da začetnici ostvare svoj naum, da će pokvareni ljudi vesele duše ugrabiti ovu priliku da neprijateljskom prosudbom i novim optužbama napadnu Svetu Stolicu.

Poznato je naime, s kolikom se silom i žarom vode političke rasprave između Mađara i Hrvata, kojih je Senjska biskupija dio teritorija. Pa ako Sveta Stolica usliša želje Mađara i dozvoli odcjepljenje grada Rijeke iz Senjske biskupije, to će bez sumnje dati mjesta lošem tumačenju kod Hrvata, kao da Sveta Stolica predaje zemlju i vlasništvo hrvatsko Mađarima koji su u puku držani najžešćim neprijateljima nacionalnim težnjama hrvatskoga naroda. Stoga ne može biti (ne smije se dogoditi) da Sveta Stolica zbog te stvari pretrpi gubitak svoga ugleda i da se zatim treba plašiti teških loših stvari za katoličku stvar u Hrvatskoj.

Niti za druge narode Austrije odcjepljenje Rijeke iz hrvatskoga korpusa neće djelovati bolje, i to ne samo na slavenske, nego i na Germane, ponajviše one koji pripadaju Kršćansko-socijalnoj stranci koja je vodeća među političkim strankama Austrije. Kršćanski socijali veoma loše gledaju na političku nadmenost Mađara i njihove težnje i neprikladne zahtjeve kojima uznemiruju Austriju. Tako da se lako može predvidjeti da će oni loše protumačiti i kao loše smatrati osnivanje nove biskupije na riječkom teritoriju za koji sami smatraju da je na silu i nepravedno uzurpiran od Mađara. Nakon što je ovo izloženo, mi dolje potpisani biskupi hrvatskoga naroda najponiznije Te, Preblašeni Oče, zaklinjemo i molimo da se za naš mir pobrineš kao i za ugled Apostolske Stolice te da izvoliš suprotstaviti se namislama i učiniti ništavnim želje onih koji žele

grad Rijeku otcijepiti od Senjske biskupije i umetnuti je u Crkvu i Kraljevinu Ugarsku. Iskorištavajući veoma rado ovu priliku, Tvojoj Svetosti potvrđujemo Našu pobožnost i ljubav, te očekujući Blagoslov Tvoj za Nas i Naše stado uz poljubac Svetim Nogama ostajemo najodaniji Tvojoj Svetosti...

3 1909. veljača 28. Zagreb¹¹⁴

3 a 1909. veljača 28. Zagreb¹¹⁵

Preblaženi Oče!

Saznao sam od ljudi iz samog državnog vrha Kraljevine Ugarske da se radi na tomu da se grad Rijeka (Fiume) izdvoji iz Senjsko-modruške biskupije, kojoj sada pripada i da se ili pripoji kojoj mađarskoj biskupiji ili da dobije vlastitu, posebnu biskupiju. O tom se raspravlja i u novinama. Videći ovo obuzima me tjeskoba i briga i bojim se da to ne bi nanijelo štetu katoličkoj stvari i ugledu Svete Stolice. Stoga me skrb navodi da napišem Vašoj Svetosti ova preponizna pisma. Ja sam, Preblaženi Oče, potpuno uvjeren da ono, što gorespomenuti ljudi snuju, neće biti na korist ni slavi Božjoj ni kršćanskim dušama, jer takvo izdvajanje riječke crkve ne zahtijevaju ni njene potrebe ni korist.

Kao prvo, ne odobravam to što se ovdje državna stvar unosi u Crkvu, jer ona je jedini uzrok koji pokreće začetnike ovog pothvata. Najjasnije se to vidi iz toga što bi najveća dobit u ovom pothvatu pripala riječkim ljudima za koje se već u javnosti zna da su već odavno izgubili kršćanski osjećaj i pridružili se taboru neprijatelja Crkve. Politički značaj ove stvari biva očitim i kad se uzmu u obzir političke prilike u kojima se nalazi grad Rijeka. Zna se, naime, da je još prije nekoliko godina Rijeka imala značaj hrvatskoga grada i da je nastavni jezik u tamošnjim školama i u javnoj gimnaziji bio hrvatski. Tek u nekoliko zadnjih godina Mađari su ukinuli sve hrvatske škole.

Samo pitanje pripada li Rijeka Kraljevini Ugarskoj ili Hrvatskoj prijepono je. U Nagodbi o međusobnom odnosu između Kraljevine Ugarske i Kraljevine Hrvatske iz 1868., koju je potvrdilo i njegovo Presveto Carsko i Kraljevsko Veličanstvo Franjo Josip I., objavljuje se: grad Rijeka s obližnjim ozemljem i lukom »izdvojeno je tijelo pripojeno svetoj kruni Kraljevstva«. U istoj Nagodbi dalje se određuje da će pitanja u vezi s autonomijom ovog »izdvojenog tijela« i sa zakonima koji će je uređivati, rješavati zastupnici saborâ Kraljevinâ Ugarske i Hrvatske, kao i zastupnici grada Rijeke. To još nije provedeno.

¹¹⁴ *Nacrt predstavke nadbiskupa Jurja Posilovića papi Piju X., Zagreb, 28. II. 1909., NA-AZK, OJP, AP, kut. 4., 10 Pr. 1913.* Nacrt predstavke, velikim dijelom utemeljene na navedenoj predstavi biskupa A. Mahnića od 11. II. 1909. godine, sadržava četiri dokumenta, koje ću označiti slovima a, b, c, d, uz redni broj predstavke.

¹¹⁵ Dokument je preveo s latinskog jezika Boris Nikšić. Lektorirao ga je M. Korade.

Kako god se o ovom sudilo, nitko neće moći zaniijekati da se na izdvajanju grada Rijeke iz Senjsko-modruške biskupije radi ponajprije zbog političkih nastojanja i nacionalne oholosti, jer začetnici ove nakane s pravom se nadaju da će, nakon što ovo postignu, lakše ostvariti i svoje političke ciljeve. Ništa, naime, ne može više koristiti rješenju spora o zakonskoj pripadnosti (Rijeke, op. pr.), prema željama Mađara, nego izdvajanje Rijeke iz crkvene veze s Hrvatskom. Stoga se to lakše može razabrati, ako se dogodi da začetnici ove nakane ostvare svoju želju, da će izopačeni ljudi vrlo rado prigrabiti ovu priliku da neprijateljski sude o Svetoj Stolici i obasipaju je novim pogrdama kao što su se drznuli to učiniti u povodu staroslavenskog bogoslužja i Hrvatskog kolegija sv. Jeronima u Rimu. Znano je, naime, kako silovito i s kakvom žestinom se vodi politički spor između Hrvata, kojih je ozemlja Senjsko-modruška biskupija dio, i Mađara. Ako bi pak Sveta Stolica slijedila želje Mađara i dopustila da se grad Rijeka izdvoji iz Senjsko-modruške biskupije, to bi bez sumnje među Hrvatima pogodovalo čudnom tumačenju, kao da Sveta Stolica Mađarima predaje hrvatsku zemlju i posjed. To ne bi moglo proći, a da sveta Stolica odatle ne pretrpi golemu štetu za svoj ugled, a treba se u tom slučaju bojati i gorih zala za katoličku stvar u hrvatskom narodu.

*3 b 1909. veljača 28. Zagreb*¹¹⁶

Preblaženi oče!

U papinskoj buli pape Pija IX. od 11. prosinca 1852., o uzdizanju Zagrebačke biskupije u nadbiskupiju, isti je papa, predšasnik Vaše Svetosti objavio sljedeće: iz priloženog izvotka.¹¹⁷

Kao dolje preponizno potpisani, odnosno metropolit hrvatsko-slavonske crkvene provincije, uspostavljenoj po gorepomenutoj buli, savješću se obvezujem braniti svoja metropolitiska prava i prava iste crkvene provincije; jer kako je u istoj buli i grad Rijeka s okolnim područjem također pridružen crkvenoj provinciji hrvatsko-slavonskoj, uz najveće se poštovanje usudujem objaviti da, imajući pred očima duhovno dobro vjernika, na izdvajanje grada Rijeke i okolnoga područja iz Senjsko-modruške biskupije niti sada mogu pristati, niti ću ikad na to privoljeti.

Uz jednako se poštovanje usudujem dodati da ne prelazim obje dužne granice poslušnosti pobožnosti prema Svetoj Apostolskoj Stolici dok se nadam da će Svetoj Apostolskoj Stolici podastrijete molbe ugarske građanske uprave za izdvajanjem, na kojem se radi, meni biti priopćene, e da bih Svetoj Apostolskoj Stolici podnio informativno izvješće: naime, kao metropolitu Senjsko-modruške biskupije i uz to biskupu ovih biskupija od 1876. do 1894., do u tančine su mi poznate sve stvari vezane uz iste biskupije.

Izloživši ovo, kako u svoje ime, tako i u ime svojih biskupa sufragana i Kristovih vjernika Hrvatske, koje papa Pijo IX. u gore spomenutoj buli hvali da

¹¹⁶ Dokument je s latinskog jezika preveo V. Rezar. Lektorirao ga je M. Korade.

¹¹⁷ Vidi dokument: *3 c 1909. veljača 28. Zagreb.*

su se do posljednje kapi krvi borili za vjeru katoličku, Vašu Svetost zaklinjem i preponizno preklinjem da se, u namjeri da se, jednako kao za ugled same Svete Apostolske Stolice pobrine za mir u Hrvatskoj, udostoji suprotstaviti onima koji grad Rijeku s okolnim područjem žele izdvojiti iz Senjsko-modruške biskupije i pridružiti je ugarskoj crkvi, te da njihove pokušaje učini jalovim. Očekujući za sve nas apostolski blagoslov Gospodinov, ničice ustrajem u ljubljenju svetih nogu Vaše Svetosti...

Preuzvišeni i štovani Gospodine Apostolski nunciju!

Imam čast Vašoj Uzvišenosti predati moje preponizno utjecanje Preblazenomu Ocu zbog izdvajanja grada Rijeke iz Senjsko-modruške biskupije, uz tu želju da se Vaša Uzvišenost udostoji isto Njegovoj Svetosti podastrijeti i pod njegovo ga moćno očinsko okrilje staviti.

3 c 1909. veljača 28. Zagreb¹¹⁸

1) Dakle, pošto smo zrelim razmišljanjem prosudili sve što je trebalo razmotriti, (...) Mi na vlastiti poticaj i sa sigurnom sviješću o veličini papinske moći, vječnim papinskim ovlaštenjem odmah sasvim izuzimamo i posve razriješujemo od metropolitiskog prava i podložnosti, kao i od svake druge prevlasti i sudbenih povlastica, ne samo kaločkih i bačkih nadbiskupa, nego i ostrogonskih, biskupske crkve zagrebačku i srijemsku (biskupiju Bosansko-srijemsku, odnosno Đakovačku, op. Z. G.), senjsku i modrušku odn. krbavsku, kao i križevačku i smederevsku grkokatoličku crkvu, a ujedno i njihove biskupe, gradove, područja biskupija i sve što onamo pripada: trgovišta, crkve (...), te napokon stanovnike obaju spola zajedno i pojedinačno, kako svjetovnjake tako i svećenstvo.

2) Pošto smo posebno obratili pozornost na mjesta, vremena i stanovnike, a za duhovnu utjehu i na veselje rečenih naroda te primjereniju brigu oko izvršavanja stvari, jednakim papinskim ovlaštenjem uzdižemo i uspostavljamo izuzete i razriješene crkve te područja njihovih biskupija, uključivo sa zemljom i svime što im pripada, u sasvim posebnu i odvojenu hrvatsko-slavonsku crkvenu provinciju. Kako nismo oklijevali dati potpunu podršku traženjima i hvalevrijednim nastojanjima te pobožnim željama za unapređenjem crkvenih stvari, ne samo zato što će iz iznjetog uzdizanja po tim mjestima nastati velika dika i porast katoličke vjere i zato što će isti stanovnici imati duhovne koristi, nego i zbog toga što su Kristovi vjernici u tim krajevima hrabro ustrajali upravo za katoličku vjeru, kako protiv Muhamedanaca i slijedećih novatora (vjerojatno se odnosi na protestanate, op. Z. G.), tako i u ova naša vrlo burna vremena protiv nevrijednih neprijatelja ljudskih i božanskih stvari.

¹¹⁸ *Papinska isprava (bula Ubi primum placuit) o uspostavi Zagrebačke nadbiskupije i hrvatsko-slavonske crkvene pokrajine od 11. XII. 1852. godine (izvadak)*. S latinskog jezika prevela Teodora Shek-Vugrovečki. Lektorirao M. Korade.

3) Te zato što su se slavno borili do posljednje kapi krvi da zaustave i spriječe njihove zločinačke pothvate.

*3 d 1909. veljača 28. Zagreb*¹¹⁹

Želim dodati da mene, niže potpisanog ili metropolitu hrvatsko-slavonske crkvene provincije, obvezuje savjest bulom pape Pija IX. od 11. prosinca 1852. da branim svoja metropolitiska prava i iste crkvene provincije, a budući da se u gorespomenutoj buli i grad Rijeka s pripadajućim teritorijem pripaja hrvatsko-slavonskoj provinciji, da ja uz najveće poštovanje objavljujem da se niti sada ne mogu složiti s odcjepljenjem grada Rijeke i pripadajućeg područja od Modruške biskupije niti ću ikad na to pristati.

S jednakim se poštovanjem usuđujem dodati da ne prelazim granice dužne poslušnosti svake vrste prema Preblaženom Ocu, dok ovime najponiznije objavljujem da se nadam da će meni biti priopćen zahtjev mađarske građanske uprave za odcjepljenjem, o čemu se radi, s tom svrhom da o tome podnesem informativni izvještaj Svetoj Stolici kao metropolit, a ujedno i kao biskup Senjsko-modruške biskupije od 1876. do 1894. godine, kome je vrlo dobro poznato cjelokupno stanje stvari u tim biskupijama. Nakon što sam ovo iznio ne samo u svoje, nego i u ime svojih biskupa sufragana i Kristovih vjernika hrvatskog naroda, za koje je papa Pijo IX. u gorespomenutoj buli potvrdio da su se za kršćansku vjeru borili do krvi – najponiznije molim i zaklinjem Vašu Svetost, da, misleći na mir u Hrvatskoj, kao i na ugled same Svete Papinske Stolice, stane na put pokušajima onih, koji bi htjeli otcijepiti grad Rijeku iz Senjsko-modruške biskupije i pripojiti je ugarskoj kraljevini, te da osujeti njihov naum. Onaj koji, očekujući papinski blagoslov za sve nas, ostaje cjelivati svete noge Vaše Svetosti...

*4 1913. veljača 26. Beč*¹²⁰

Presvjetli i velečasni gospodine!

Iskoristivši priliku nedavnoga novinskog razglašivanja one neosnovane priče o uspostavljanju nove biskupije u gradu Rijeci, rodila se u kleru i puku hrvatskome neka nepromišljena i neuravnotežena uskomešanost duhova. Zbog toga je pristiglo više telegrama i protesta k ovoj Apostolskoj nuncijaturi. U ova gibanja uključili su se također i klerici u sjemeništima i na teološkim studijama, i, što je najviše za žaljenje, neki od njih poslaše neumjesna pisma koja okrivljuju Svetu Stolicu. Doista, preko tog čina nikako ne smijem šutke prijeći, jer on

¹¹⁹ Ovaj, četvrti dokument tek se neznatno razlikuje od drugog dokumenta. Usp. *3 b 1909. veljača 28 Zagreb*. S latinskog jezika prevela T. Shek-Vugrovečki. Lektorirao M. Korade.

¹²⁰ *R. Scapinelli di Leguigno – A. Baueru, Apostolska nuncijatura, Beč, 26. II. 1913., NA-AZK, OJP, AP, kut. 4, 10 Pr. 1913.* S latinskog jezika preveo V. Rezar. Lektorirao M. Korade.

pokazuje nedostatak onoga duha štovanja i ljubavi prema Svetoj Stolici kod onih koji su pisma napisali, duha kojeg nužno mora biti u svih vjernika da bi se uistinu mogli zvati katolicima, no napose u klerika i onih koji su predodređeni za Božju službu, a da bi mogli biti promaknuti u svete redove. Neka dakle ne mrzi Prečasne biskupe, već da me se prema dužnosti mojoj po pitanju ove prevažne stvari ima na umu i pameti, te da se iznimnom revnošću predaju svojoj pastoralnoj budnosti.

Neka gledaju Prečasni prelati da u svetište Gospodinovo ne ulaze mladci koji ne bi svim srcem i posve, poput sinova, osjećali ljubav i privrženost prema Svetoj Rimskoj Stolici i Preblaženomu Ocu. Stoga, mladcima koji teže obavljanju Božje službe, dok su još među klericima, neka se ljubav i štovanje prema Svetoj Stolici marljivo prokušava prije nego ih se pripusti svetim redovima, te neka se od istih svetih redova oni kojih se ponašanje u ovoj od prevelike važnosti stvari pokaže sumnjivim, zapriječe. Ne može, naime, dobrim svećenikom postati onaj koji oskudijeva temeljnom kakvoćom: a vjernicima više koriste dobri, a malobrojniji službenici, nego mnogobrojniji, a svećeničkim duhom nedovoljno natopljeni. Upoće ne smije doći u sumnju da bi sveti prelati prestali svima, a napose svojim klericima, propovijedati ovaj duh štovanja, vjernosti i ljubavi prema Svetoj Stolici, koji se posvuda pokazuje dobrohotnom majkom vjernika, niti ikad dopušta da se prava i pravedne, ljudskim umom vođene, želje vjernika gaze. Niti da će prestati njih (klerike) opominjati da se, prema volji Preblaženog Oca, posve uzdrže od političkih borbi, te da se svim snagama okrenu nasljedovanju svetoga učenja i istinske pobožnosti. Presvijetlo i Velečasno Gospodstvo Tvoje molim da ovo povjerljivo pismo što prije izvoli prečasnim biskupima i poglavarima redovničkih zajednica podijeliti. Ujedno, rado ispovijedam osjećaj moje neizmjerne ljubavi i štovanja prema Samom Gospodstvu Tvojem, te ostajem u Kristu najodaniji Tvom Presvijetlom i Velečasnom Gospodstvu.

5 1913. ožujak 8. Zagreb¹²¹

Preuzvišeni gospodine,

s dužnim sam štovanjem primio pismo Tvoje Preuzvišenosti od 26. veljače (broj 850), te sam se smjesta pobrinuo da se isto povjerljivo podijeli pojedinim biskupima i poglavarima redovničkih zajednica crkvene provincije (nadbiskupije, op. Z. G.) zagrebačke. A dok Tvoju Preuzvišenost o tomu obavještavam, smatram nužnim na neke se stvari osvrnuti. Od novina nedavno raširena vijest o odvajanju grada Rijeke od Senjske biskupije i Zagrebačke (hrvatsko-slavonske, op. Z. G.) crkvene provincije kod nas se u svoje vrijeme nije smatrala glasinom, jer se kao ozbiljna nakana, štoviše kao gotov čin, neprestano razglašavala također i u dnevnicima od najvećeg ugleda, domaćim i stranim, katoličkim i laičkim. A toj se vijesti tim čvršća pružala vjera što su više u javnosti

¹²¹ A. Bauer – R. Scapinelliju di Leguignu, Zagreb, 8. III. 1913., NA-AZK, OJP, AP, kut. 4, 10 Pr. 1913. S latinskog jezika preveo V. Rezar. Lektorirao M. Korade.

poznatijim postajali pokušaji za odcjepljenjem spomenutoga grada od Senjske biskupije, a koji su bili poduzeti u vrijeme posljednjeg ispražnjenja senjske biskupske stolice.

Također trenutno nepovoljno unutrašnjopolitičko stanje naše domovine, u kojoj se opaža da je ustav suspendiran, da je Sabor raspušten, sloboda okupljanja oduzeta, publiciranje bilo koje vrste najkrućom cenzurom pritisnuto, činilo se da je protivnicima pružilo najbolju priliku za ostvarenje tako dugo i tako vruće željena odcjepljenja. Budući da se ne može navesti nikakav kanonski razlog za otkidanje grada Rijeke od Senjske biskupije, štoviše svi razlozi govore suprotno, najavljeno je odcjepljenje poput oluje potaknulo uskomešanost u čitavom narodu. Naš kler, opažajući kako mu je povjereni narod gonjen najžešćom duševnom uznemirenošću, i zaslužen se plašeci da će odatle uslijediti najveća šteta katoličkoj vjeri i vlastitom narodu, tim je manje mogao ostati indiferentan i apatičan, što su više svakodnevne svjetovne prilike nekatoličkih slavenskih naroda nama susjednoga Balkanskoga poluotoka pružale osnovu neprijateljima katoličke religije za stjecanja (usporedbe, op. Z. G.) nepovoljna za katoličke slavenske narode. U takvom stanju stvari ne treba se odviše čuditi što mladi kler, budući da su svi bili uzbuđeni i uznemireni, nije mogao potpuno se izdici iznad prirodnih nagnuća i slabosti bilo koje mladeži, nego je od svoje strane, oponašajući čitav narod i ostali kler, stao dizati graju zazivajući pomoć Svete Stolice.

Koliko je do mladega klera zagrebačkoga, pobrinuo sam se za primjerak autentičnoga teksta telegrama, koji su poslali k Tvojjoj Preuzvišenosti, no u njemu nisam pronašao ništa što bi mirisalo na nepoštivanje ili neposlušnost prema Svetoj Stolici. Daleko od mene bila svaka namjera i pokušaj opravdavanja napadajućih molbi, i još više nepoštivanja iskazanog prema Svetoj Stolici! Ovo što sam naveo jedino gleda na to da se utre put donošenju blažega suda o mome mladem kleru. U borbi koju je naš narod kroz stoljeća prisiljen podnositi protiv neprijatelja najrazličitije vrste, a za očuvanje vlastite opstojnosti i cjelovitosti, katolička vjera i vjernost poglavaru nikad nisu dovedene u opasnost. Za potvrđivanje istinitosti toga neka mi bude dopušteno da navedem bulu pape Pija IX. od 11. prosinca 1852., kojom se uspostavlja crkvena provincija (nadbiskupija, op. Z. G.) zagrebačka. U njoj se čita: »Dobrodušno primismo Nama ponizno upućene molbe spomenutih naroda (spomenuta puka, op. pr.), ne samo zato što će onom predloženom uspostavom katoličkoj vjeri u tim krajevima doći ures i napredak, a istim stanovnicima duhovna korist, nego također i zato što su se Kristovi vjernici tih krajeva slavno borili u prvom redu za katoličku vjeru, kako protiv Muslimana i kasnijih novatora (onih koji žele promjenu nauka Katoličke crkve, vjerojatno se odnosi na protestante, op. Z. G.), tako i u ovo naše uzburkano doba. Mi stoga, zreloom odlukom promislivši o svemu što je trebalo razmotriti, te u obzir uzevši osobite okolnosti, blagohotnom naklonošću želimo proslijediti spomenute narode Slavonije i Hrvatske (tj. udovoljiti njihovim molbama, op. Z. G.), kojih su se vjernost prema poglavaru (papi), najočitija i u ovo uzburkano doba, spomenici i slavna djela u očuvanju vjere neprestano pokazivali kao znamenja pobožnosti, itd.« Prema dužnosti i dobronamjernosti, te nagnuću srca moga, uvijek sam se brinuo te ću se i u buduće brinuti da u dušama klera, osobito mladega, i čitavoga naroda, štovanje i poslušnost prema Svetoj Stolici pusti čvrste korijene, najdublje uvjeren da naši

narodi (naš puk, op. pr.) vječnu i svjetovnu (nebesku i zemaljsku, op. pr.) sreću mogu tražiti i naći jedino u zajedništvu sa Svetom Rimskom Katoličkom i Apostolskom Crkvom. Na jednak ću način nastojati da se kler, osobito mladi, prema volji Preblaženoga Oca, suzdrži od političkih borbi i agitacija, te da se svim snagama okrene k nasljedovanju svetoga učenja i istinske pobožnosti. Ovu priliku također rado iskorištavam da ispovijedim osjećaj moga štovanja i ljubavi prema Tvojim Uzvišenosti, uz što ostajem u Kristu najodaniji Preuzvišenom Gospodstvu Tvojemu.....

S U M M A R Y

THE PROBLEM OF SEPARATING THE PARISH OF RIJEKA FROM THE SENJ-MODRUŠ BISHOPRIC (1891–1913)

The author researched the attempts to separate the Parish of Rijeka from the Senj-Modruš Bishopric during the period 1891 to 1913. He used mainly archival sources, some of which appear in an appendix. The problem of separation emerged due to a misinterpretation of clause 66 of the Croatian-Hungarian Compromise (1868), which dealt with the Rijeka district and the formation of the provisional government of Rijeka (1870). The provisional government did not guarantee permanent Hungarian control of Rijeka, so the Hungarians tried to strengthen their power with arguments of state right. At the same time they attempted to systematically separate the parish of Rijeka from the Senj-Modruš Bishopric with the aim of attaching it to one of the Hungarian bishoprics, or by establishing a seat in Rijeka under the control of the Hungarian Primate. The author analyzed Croatian resistance to Hungarian aspiration with regard to the Parish of Rijeka, and determined that until 1911 the main role in thwarting Hungarian pressure at the Holy See was played by the Croatian episcopate, which exposed the falsity of Hungarian claims. During the period 1911–1913, when the Hungarians attempted to extend their control to the entire Croatian littoral, the problem spread throughout all aspects of Croatian political life. The author concludes by suggesting that the Hungarian denial of Croatian sovereignty and territorial integrity on the very eve of the First World War, as well as the disregard to this issue shown by circles of the Dual monarchy, gave rise to a new political direction among Croats: For a solution to the national question the Croats abandoned the framework of the Habsburg Monarchy in favour of a Balkan orientation.